

**Balogh Jenő tevékenysége a büntető anyagi és a
büntetés-végrehajtási jog területén
(OTDK dolgozat)**

Jelige: Fenyőfa

Tartalomjegyzék

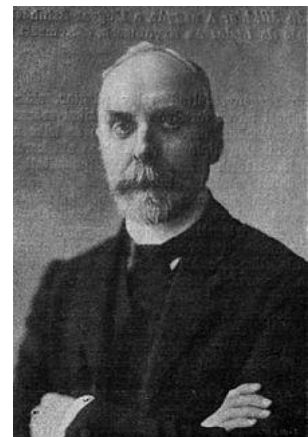
I.	Bevezetés.....	3
I.1.	Balogh Jenő jogtudós és kodifikátor.....	3
I.2.	A Csemegi-kódex	5
II.	A reformtörekvések megjelenése Magyarországon	7
II.1.	Kriminológia	7
II.2.	Bűnügyi statisztikai adatszolgáltatás	10
II.3.	A kialakítandó javítóintézeti rendszer alapjául szolgáló külföldi minták	13
II.3.1.	A Reformatory-rendszer.....	13
II.3.2.	A Borstal-rendszer	14
II.4.	A nevelés javasolt eszközei Balogh Jenő szerint, avagy „nem a virgács vezet célhoz, hanem a hosszabb tartamú átalakító nevelés”.....	15
II.5.	A büntetőjog területén kívüli elképzelések	17
III.	Büntető anyagi és büntetés-végrehajtási jog az 1908:36. törvénycikket megelőzően.....	21
III.1.	A Csemegi-kódex utólagos megítélése.....	21
III.2.	A Csemegi-kódex fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó büntetési rendszere	22
III.3.	A büntetések végrehajtása a Csemegi-kódexet követően	24
III.3.1.	Az első magyarországi javítóintézetek.....	24
III.3.2.	A fiatalkorúak fogháza	28
IV.	A büntető anyagi és a büntetés-végrehajtási jog átfogó reformja	30
IV.1.	A novella megalkotása.....	30
IV.2.	Az 1908:36. törvénycikk rendelkezéseinek részletes ismertetése	33
IV.3.	A javítóintézetek reformja	37
IV.4.	A fogházbüntetés rendszere	38
IV.5.	A patronázs mozgalom	40
V.	Összegzés	43
VI.	Felhasznált irodalom	45
VII.	Képek jegyzéke	47

I. Bevezetés

A XX. század eleje sok jogtudós szemében a büntetőjog virágkorát jelenti, mivel példaértékűek voltak a korban megjelenő reformeszmék, és ezek sorozatos kodifikálása. A büntetőjogi és kriminológiai tudományok ebben az időben Magyarországon az európai színvonallal konkuráltak, és ennek megfelelően majd kilencévi előkészítő munkálatok után egy jól átgondolt, a gyakorlatban is kivitelezhető jogszabály született: az 1908:36. tc., avagy az első büntetőnovella. A jogalkotók felismerték, hogy a jogalkotás önmagában nem elég a bűnözés mértékének csökkentéséhez, ezért arra is törekedtek, hogy a jogszabályokkal kitűzött célokat ne csak jogi eszközökkel segítsék. Ennek a folyamatnak egyik legfontosabb képviselője Balogh Jenő jogtudós, így érthető, ha a dolgozatom nem csupán a professzor munkásságára szorítkozik, hanem ezáltal szeretnék egy összefoglalást készíteni a kor büntetőjogi jogalkotásának komplex rendszeréről. Ily módon fogom bemutatni a novellával bevezetett változásokat, az ehhez kapcsolódó egyéb szabályokat mind az anyagi-, mind a végrehajtási jog területén. Megvizsgálom azokat a folyamatokat is, amik a novella megalkotásához vezettek, és ezeken keresztül nyújtok betekintést Balogh Jenő tanulmányaiba, valamint gondolkodásmódjába.

I.1. Balogh Jenő jogtudós és kodifikátor

Balogh Jenő 1864. május 14-én, Devecseren született. Édesapja, aki szintén jogászként dolgozott, írnokként részt vett az 1848. évi országgyűlésen, majd önkéntesként a szabadságharcban. Az édesapa szabadságeszményhez való elkötelezettsége, valamint Deák Ferenchez való kötődése nagy hatással volt Balogh világnézetének és szakmai tevékenységének alakulására.¹ Jogi tanulmányait Győrben,



Budapesten, valamint Berlinben végezte el, majd 1885-ben jogi és államtudományi doktorátust szerzett. 1888-ban szerezte meg a képesítést, hogy büntetőjogot taníthasson, mely időponttól kezdve folyamatosan előadásokat tartott büntető anyagi- és eljárásjogból a budapesti egyetemen. 1900-tól a büntető anyagi- és perjogi tanszékek tanáraként Fayer László mellett dolgozott. Érdeklődési körébe a büntetőjog mellett a kriminológia is beletartozott,

¹ Estók József: A Magyar börtönügy arcképcsarnoka (Börtönügyi szemle, 2009, 3. szám) 123. o.

amit egyre gyakrabban igyekezett előadásai keretében is megismertetni a diákokkal. 1903-1904 között a kar dékánjává is megválasztották. 1910-ig tanított az egyetemen, amikor is kinevezték a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkárává. Tudományos munkáinak többségét eddig az időszakig bezárólag írta meg.

Mindeközben 1884-től folyamatosan dolgozott igazságügyi területen. 1891-től kezdve részt vett az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő tevékenységében, ahol többek között átdolgozta Fabiny Teofil bűnvádi perrendtartásról szóló javaslatát. A javaslatot végül az ő szövegezésében fogadta el az országgyűlés a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896:33. tc. néven. Az alábbiakban részletesen fogom ismertetni a nevéhez fűződő 1908:36. tc.-t, amely európai viszonylatban is az elsők között intézményesítette a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőjogi reformtörekvéseket. Neki köszönhetjük az 1911. évi 12 800. számú kultuszminiszteri rendeletet, amely elismerte a büntető perjog (büntető eljárásjog), mint tudományág önállóságát. Ettől az időponttól kezdve oktatták a tantárgyat kötelezően az egyetemeken, valamint kérték számon, mint alapvizsgatárgy.

Saját véleménye szerint két dolog indította arra, hogy az egyetemi karriert politikaira váltsa. Az egyik ok szerint így látta megvalósíthatónak néhány oktatáspolitikával és igazságüggyel kapcsolatos tervének megvalósítását, valamint az egyetemmel szemben fennálló bizonyos fokú kiábrándultság és sértődöttség is szerepet játszott az akkor még átmenetinek gondolt döntésben. 1910-től államtitkári tisztsége mellett országgyűlési képviselőként is tevékenykedett. 1913. január 4-től kezdve egészen 1917. június 16-ig igazságügy-miniszterként dolgozott. Ebben az időszakban vitte keresztül az 1913:21. tc. megalkotását, amely a közveszélyes munkakerülők helyzetére igyekezett megoldást találni. 1914. július 21-én újabb javaslatot nyújtott be, ami a rabok rehabilitációjáról szólt volna, de a háború miatt a terv nem került megtárgyalásra.² 1920-tól 1935-ig a Magyar Tudományos Akadémia főtitkáráként dolgozott. Személyiségét jellemzi az a tény, hogy titkári pozíciója alatt nem vette fel a neki járó tiszteletdíjat (kb. 100 000 pengőt), hanem azt beépítette az Akadémia költségvetésébe, valamint amikor megbízatása végén beköltözött az őt megillető titkári lakásba, az addigi szokásokkal ellentétben maga fizette a házzal együtt járó összes költséget.

² A háborúval kapcsolatban megjegyezném, hogy az 1914. július 9-én tartott minisztertanácsi ülésen miniszterként a konfliktus békés megoldása mellett érvelt. Később a zsidótörvények bevezetésekor a törvények ellen szavazott, a tárgyalás során pedig fel is szólalt, melyben kifejtette véleményét: ha emberek közötti különbség mutatkozik is, akkor az sem fajok alapján áll fenn, hanem ember és ember között van. Példaként a zsidó származású Fayer László professzor munkásságát hozta fel.

1940-től 1943-ig az akadémia másodelnökeként dolgozott.³ 1927-től a Református Konvent világi elnöke, és ezzel együtt élete végéig a főrendiház tagja. 1925-ben a Magyar Érdemrend nagykeresztjével tüntették ki. A Szerzői Jog Szakértő Bizottságának elnöke, a Magyar Nemzeti Múzeum szakértő tanácstagja, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányi tagja, valamint a Magyar Statisztikai Társaság tagja volt.⁴ Az 1989. évi Magyar jogi lexikon szerkesztésében is részt vett. Több, nagy jelentőségű művet hagyott maga után, melyek közül csak a legjelentősebbeket sorolom fel: A folytonos és a folytatólagos bűncselekmények tana (1886), A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana (1886), A sértett fél jogköre a büntetőjogban (1887), Börtönügyi viszonyaink reformjához (1888), Magyar bűnvádi eljárási jog (1901), A büntető perjog tankönyve (1906), Fiatalkorúak és büntetőjog (1909), A bűnvádi perrendtartás magyarázata (1910), Gróf Tisza István emlékezete (1921). 1953. február 15-én halt meg Budapesten.⁵

I.2. A Csemegi-kódex

Amennyiben feltesszük azt a kérdést, hogy miért született meg az 1908:36. tc., elsőként a Csemegi-kódex idejébe kell visszatekintenünk. Ezt az időszakot a klasszikus büntetőjogi gondolkodásmód jellemezte, és ennek szellemében született meg az első magyar büntető törvénykönyv is. Talán joggal állíthatom, hogy tökéletes törvényt alkotni nem lehet, az idő múlása során a gyakorlat mindig megteremti azokat a helyzeteket, amik kiemelik a jogszabály hiányosságait. Így történt ez a kódexszel is. Ahogyan a világ, az ember gondolkodásmódja is folyamatosan átalakul, mint ahogy a klasszikus iskolát fokozatosan felváltották a determinista nézetet valló büntetőjogi irányzatok. Ezek az elméletek a korábbiakkal szemben teljesen ellentétes nézeteket vallottak, a büntetőjogi szankciórendszer korábbi, nagyjából represszív megoldásaival ellentétben a büntetéseket új alapokra kívánták helyezni. A XIX. és a XX. század századfordulójára a jogtudósok körében nagy népszerűségnek örvendő közvetítő iskola képviselői utat törtek egy új büntetéstani megoldásnak: a javító nevelő intézkedéseknek. Mindezek alapján elmondható, hogy a novella nem pusztán a büntető

³ Estók, 2009, 124. o.

⁴ Haeflér István (szerk.): Országgyűlési Almanach az 1939-1944. évi gyűlésről (M.T.I. Rt. Nyomdája, Budapest, 1940) 423–424. o.

⁵ Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988) 3–7. o.

törvénykönyv gyakorlat által kimutatott hibáinak kijavítása céljából született, hanem a büntetőjogban akkoriban teljesen új szemléletmódot kívánt átültetni mind az anyagi jogba, mind a gyakorlatba. Mindezek ismertetésére Balogh Jenő munkáságának bemutatásán keresztül vállalkozom.

II. A reformtörekvések megjelenése Magyarországon

Elsőként azokat a folyamatokat, mintákat és körülményeket ismertetem, amelyek szerepet játszottak a kor jogtudósainak abban a felismerésében, hogy büntetőjogi reformra van szükség. Ebben az időszakban jelent meg a kriminológia és a bűnügyi statisztika tudománya. A kriminológia átformálta a jogalkotók gondolkodását, amihez nagymértékben hozzájárult az újonnan megjelenő bűnügyi statisztikai adatszolgáltatás, ugyanis ezáltal bebizonyításra kerültek a fiatalkorúak bűnözésére és a szegénységre vonatkozó olyan összefüggések, amelyek alátámasztották a közvetítő irányzat képviselőinek a determinált bűnelkövetőre vonatkozó elképzeléseit. Ráadásul az elméletnek megfelelő gyakorlat kialakításához Európában különböző, a javító nevelő elgondolásoknak megfelelő újonnan felállított büntetés-végrehajtási intézetek szolgáltak alapul. A jogtudósok elképzeléseiket először egy átfogó reform keretében szerették volna kivitelezni. Ennek megvalósításához rengeteg tanulmány született, megvizsgálva a megoldandó problémák minden szegmensét. Az egyik legtöbb kutatást elvégző személy az a Balogh Jenő volt, aki mintegy mecénásként állt a kodifikációs munkálatok mögött. Később a novella is az ő szövegezésében került elfogadásra. Arra a kérdésre, hogy revízió helyett miért csak novelláris módosításra került sor, a későbbiekben fogok kitérni. Ebben a fejezetben bemutatom a fent említett különböző tudományokat, mintákat, végül Balogh Jenő kutatásainak eredményeit.

II.1. *Kriminológia*

Magyarországon a kriminológia, mint tudományág a XIX. és a XX. század századfordulóján jelent meg. Térhódításában szerepet játszott az 1870-80-as években az akkor igencsak növekvő mértékű bűnözés, továbbá a korabeli tudományfejlődés is. A novella megalkotásának szempontjából négy irányzatot érdemes megismerni: a klasszikus büntetőjogi iskolát, a kriminál-antropológiai iskolát, a kriminál-szociológiai és a közvetítő irányzatokat.

A klasszikus iskola a Csemegi-kódex megalkotására gyakorolt nagy hatást, az egész törvénykönyvből kiolvashatóak az irányzat tanai. Előfutárának Cesare Beccariát tekintjük. Az iskola az indeterminizmust hirdeti, a bűnelkövetőt önállóan cselekvő, autonóm személyiségnek tartja, ezért úgy tekinti, hogy minden bűnelkövetővel szemben fennáll a büntetőjogi felelősség. Az irányzat szerint a büntetés célja az, hogy a bűnelkövető ne okozzon

több kárt a társadalomnak, és másokra visszatartó hatása legyen (generális és speciális prevenció).⁶ A büntetés mértékének nagyobbak kell lennie annál a jónál, mint amilyen „örömet” a cselekmény elkövetése a bűnelkövetőnek okozott, így a büntetésnek is a tettel proporcionálisnak kell lennie. A klasszikus iskola követői nagyobb súlyt helyeztek a büntetőjog elméleti művelésére és a jogi fogalmak kifejtésére, míg a társadalmi tényezők bűncselekményekre gyakorolt hatásának nem tulajdonítottak nagy jelentőséget.

A következő irányzatok a klasszikus iskolával ellentétben a bűnelkövetés okát a bűnelkövető determináltságában látták. Közös jellemzőjük, hogy a klasszikus iskola tett-központúságával szemben itt már a tettes került a vizsgálat középpontjába. A kriminál-antropológiai iskola, melynek legfontosabb képviselője Cesare Lombroso, a bűncselekmény elkövetésének okát élettani alapon magyarázta meg. Elmélete szerint a született büntettes szervezeti és testi jegyek alapján jellemezhető (ilyen tulajdonság lehet pl. egy szabálytalan szemöldökív), aki az emberei evolúció alacsonyabb szintjén megrekedt emberfajhoz tartozik, atavisztikus lelki tulajdonságainál fogva pedig determinált a bűncselekmények elkövetésére.⁷ Lombroso tanaiból az következik, hogy a büntetőjogi szankció céljának a megtorlás helyett az ártalmatlanná tételnek kell lennie. Balogh Jenő szerint, bár önmagában ez az elmélet nem vezet eredményre, sőt, egyenesen zsákutcába irányul, azonban mégse hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül. A bűnügyi embertan ugyanis arra vezette a további kutatókat, hogy magát az elkövetőt vizsgálják, így tulajdonképpen Lombrosznak köszönhetjük az újabb ismeretanyagok felhalmozódását mind a fiatalkorúakkal, mind a hivatásos bűnelkövetőkkel kapcsolatban, valamint az őket körülvevő életviszonyokról, szokásokról összegyűjtött információkat is.⁸

A kriminál-szociológiai iskola szerint (legismertebb képviselői Alexandre Lacassagne, Gabriel Tarde) a bűnelkövetőt a társadalmi tényezők determinálják a bűnözésre, azonban ezek a tényezők leküzdhetőek. Ebből következik az a konklúzió, hogy embercsoportok, sőt egész

⁶ Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós: *Kriminológia – Szakkriminológia* (Complex Kiadó, Budapest, 2006): 46–52. o.

⁷ Balogh Jenő: Lombroso és a bűnügyi embertan jelen állása (Budapesti Szemle 1906, 34. évfolyam 127. kötet 357. szám) 321–332. o.

⁸ Balogh Jenő: A büntetőtörvényeink módosításához (Husadik század, 1900) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988) 219–220. o.

társadalmak képesek teljesen mértékben átalakulni.⁹ Az irányzat hibája azonban abban rejlik, hogy figyelmen kívül hagyta az olyan egyéni körülményeket, mint a szenvedély, a bosszú, vagy az irigység. Pedig nem hiszem, hogy nagyon magyarázatra szorulna az az állítás, hogy sok embert ezek az érzelmek motiválnak bűncselekmény elkövetésére. Balogh egyik tanulmányában hozzáfűzi, hogy mivel az egyéni tényezők hatása soha sem szüntethető meg teljesen, ezért mindig lesznek büntetendő cselekmények.¹⁰

A fentebb ismertetett iskolák között többen próbáltak meg közvetítő rendszert képezni, így beszélhetünk egy negyedik, közvetítő irányzatról, amit szintén a bűnelkövető determináltsága, illetve a bűnözés körülményeinek sokoldalú vizsgálata jellemzett. A büntetőjogi célok köre szélesedett, így a megtorlás helyett megjelent a javító nevelő szándék.¹¹ Ez az az elv, ami a büntetőnovella vezérfonalát is adja. A századfordulón a Franz von Liszt professzor által hirdetett közvetítő irányzat, az úgynevezett „harmadik iskola” eszméi hódítottak teret, ezután sorra jelentek meg a büntetőjogi reformgondolatok. Az újonnan kialakuló szemléletmód iránt a büntetőjog képviselői nagymértékben érdeklődtek. A kriminológia alapot jelentett számukra nézeteik, reformelképzeléseik megfogalmazásához. Új diszciplína szolgáltatott ismeretanyagot a büntetőjog társadalomtudományi elemzéséhez.¹²

A kriminológiai irányzatok alapján a Csemegi-kódex rendelkezéseinek reformjára két irány körvonalazódott ki: egyesek a büntetések szigorításában láttak megoldást, míg mások inkább az enyhítés irányába indultak volna. Az enyhítés mégis szimpatikusabb volt a kor gondolkodói számára, sőt, egyesek (főleg a közvetítő irányzat hatására) a bűnelkövetőben egyenesen beteget vagy szerencsétlent láttak. Az alkalmi büntetésekre vonatkozóan Balogh is a büntetések enyhítését találta megfelelőnek. Ám azt is megállapította, hogy nem minden bűnelkövetővel szemben megfelelő enyhíteni a szankciókat, mert a megrögzött büntetettek (visszaesők, és így egy új kategória: a közveszélyes bűnözők) egy részével szemben az ilyen büntetés sem visszatartóztató, sem nevelő hatást nem tud kifejteni. Így téves az a feltevés, miszerint minden elítéltet egyenlő elbánás alá kell venni.¹³

⁹ Tarde különböző példákkal támasztotta alá ezt az állítást, pl. a X. században a normann tengeri rablók képesek voltak államalkotó nemzetté alakulni, vagy a Tüzföld lakói angol hittérítők hatására szelidebbé váltak, annak ellenére, hogy Charles Darwin első utazása során javíthatatlan rablókká nyilvánította őket.

¹⁰ Balogh, 1900, 129. o.

¹¹ Balogh, 1900, 128–129. o.

¹² Gönczöl – Kerezsi – Korinek – Lévy, 2006, 159–167. o.

¹³ Balogh Jenő: Fiatalkorúak és büntetőjog (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1909) 130–132. o.

A közvetítő irányzat gondolkodói (elsősorban Wilhelm Emil Wahlberg, Franz von Liszt, Adolphe Prins) a bűnelkövetőket két csoportba sorolták: alkalmi és szokásos bűntettesek csoportjába. Úgy vélték, hogy a szokásos bűntettesek bűnelkövetésének legfőbb meghatározója a milieu (társadalmi környezet), illetve az akarat hiánya arra nézve, hogy dolgozzanak és ellenálljanak a kínálkozó alkalom kísértésének. Gyakran koldusként vagy csavargóként kezdik „pályafutásukat”, így a rájuk jellemző bűncselekmények leginkább a vagyon elleni bűncselekmények körébe esnek (pl. lopás). Ez a csoport megfontolva keresi az alkalmat a bűnelkövetésre. Kitanításukban szerepet játszhatnak akár hozzátartozóik, akár azok, akikkel a fogházban összekerülnek.¹⁴ Ez a folyamat az oka a fiatalok bűnözők nagymértékű elszaporodásának. Ennek a ténynek a feltárásában rendkívüli szerepet játszott a korban megjelenő hivatalos bűnyügyi statisztika.

II.2. Bűnyügyi statisztikai adatszolgáltatás

A hazai bűnyügyi statisztikai adatszolgáltatást az 1899. évi 5401/I. számú miniszterelnöki rendelet reformálta.¹⁵ Földes Béla (1848-1944) elemezte először a magyarországi bűnözést, aki a szegénység és a bűnelkövetés összefüggéseit kutatta. Statisztikáiból kiderült, hogy a munkanélküliek aránya a társadalom egészéhez viszonyítva meglehetősen magas (21,26%), így a viszonylagos szegénységben élők létszáma igen jelentős hányadot tesz ki. Az erre adott reakciónak tartotta a bűnözést. 1873 és 1879 között a jogerősen elítéltek száma száma 15%-al emelkedett meg. Földes szerint ez a fajta bűnözés jellemzően az alapvető szükségletek kielégítése érdekében történik, általában vagyon elleni bűncselekmények formájában.¹⁶ Földes Béla alkotta meg az első kriminálgeográfiai (bűnözésföldrajzi) vizsgálatot is, így azt az összefüggést is alátámasztotta, hogy azokon a helyeken, ahol alacsonyabb az életszínvonal, ténylegesen nagyobb a bűnözés mértéke.¹⁷

A statisztikai adatszolgáltatásból a fiatalok és a visszaeső bűnözés közötti összefüggésekre is lehetett következtetni. A statisztikákból kiderült, hogy számszámra nőttek

¹⁴ Vámbéry Rusztem: Visszaesés a büntetőjogban (Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1907) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Vámbéry Rusztem emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1986) 83–84. o.

¹⁵ Balogh, 1909, 19. o.

¹⁶ Földes Béla: A társadalmi gazdaságtan II. (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1907) 516. o.

¹⁷ Földes Béla: A bűnyügyi statisztikája (Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest, 1889) 102–110. o.

fel az olyan 12-18 év közötti fiatalok (főleg a nagyvárosok környékén), akik egészen kisgyermekkoruktól fogva munka nélkül, csavargásból, koldulásból, bűncselekmények elkövetéséből tartották fenn magukat. Ez a réteg sohasem tanult semmilyen foglalkozást. Az ilyen fiatal nagy valószínűséggel 16-60. életéve között bűncselekmények elkövetéséből élt meg, vagy apróbb vétségek, kihágások elkövetésével szerzerzte meg a napi betevőjét. Az alábbi táblázat a Budapesten működő királyi törvényszék és a budapesti királyi büntető bíróság 1909. január és február közötti olyan ügyeit ábrázolja, amelyekben fiatakorú a vádlott. A táblázat a vád tárgya szerint csoportosítja az eseteket.¹⁸

	Fiúk		Lányok		Fiúk és lányok	
	vádott	ebből elítelt	vádott	ebből elítelt	vádott	ebből elítelt
közszemérem elleni vétség	1	-	1	-	2	-
vallásháborítás	2	-	-	-	2	-
becsületsértés	5	2	-	-	5	2
könnyű testi sértés	16	3	-	-	16	3
lopás	122	30	18	6	140	36
sikkasztás	15	8	5	2	20	10
jogtalan elsajátítás	4	3	2	1	6	4
csalás	11	1	2	-	13	1
tulajdon elleni kihágás	32	2	3	-	35	-
orgazdaság	2	1	1	0	3	0
idegen ingó vagyon rongálása	1	-	-	-	1	-
tűzvészokozás	6	-	-	-	6	-
kihágás	2	-	1	-	3	-
összesen	219	49	33	9	252	58

Ezen bűncselekmények összeadódva több tízezres számot tesznek ki. Itt meg kell említenem, hogy Magyarországon egy külön jelenség is megfigyelhető volt, miszerint a nagyvárosok külterelkeinél, vagy a mellettük lévő falvakban, esetleg egyes községekben a fiatakorúak tolvajszövetségekbe verődtek, vagy bűnbandákat alakítottak betörések vagy rablások elkövetésére.¹⁹ A legtöbb ilyen fiatal 18. életéve előtt már többször is megfordult fogházakban, amiből szabadulva ugyanúgy folytatta korábbi életmódját.²⁰ Ez a megállapítás

¹⁸ Balogh, 1909, 21–22. o.

¹⁹ Ilyen bűnbanda volt az „apache”-oknak nevezett párizsi fiatakorúak egy csoportja is.

²⁰ Balogh, 1909, 14–18. o.

teljesen egybevág Földes Béla következtetésével, miszerint a szegénység társadalmi következménye a megélhetési bűnözés.

Balogh Jenő felhívta a figyelmet arra, hogy a társadalom nem tehetetlen a fiatalkorúak effajta bűnelkövetésével szemben.²¹ Azt azonban ő is belátja, hogy azzal az elhagyatott gyerekekkel, akivel évekig senki nem foglalkozik, bár elzüllésének elején még megmenthető lett volna, az évekig tartó bűnöző életmód (lopások vagy más bűncselekmények elkövetése) olyan mélyre süllyesztheti őt, amiből már nem, vagy csak nagyon nehezen lehet jobb útra téríteni.²²

A módosítást megelőző időkre vonatkozóan ismertetek néhány statisztikai adatot, melyek jól tükrözik a fentebb leírt megállapításokat:

- 1908-ban a budapesti államrendőrség működéséről szóló jelentés szerint a kihágás miatt felelősségre vont fiatalkorúak 50%-a csavargás, 5%-a koldulás, 45%-a egyéb kihágás miatt történt.
- Budapest hivatalának XXVIII. statisztikai közlönye szerint 1905 és 1906 között 38 849 fiú és 35 706 lány közül 6000 fiú és 5103 lány maradt ki az iskolából (a kimaradás oka nem volt feltüntetve).
- A budapesti államrendőrség 1908. évi működéséről szóló jelentés szerint Budapest egyes kültelkei, Angyalföld, a IX. kerület külső részei és utcái hemzsegték az elzüllött fiatalkorúaktól.²³

Végül megjegyezném, már a korban felismerték, hogy a fiatalkorúak bűnözéséről a statisztika nem adhat teljes képet. A bűncselekmények egy része felfedezetlenül marad, a sértett gyakran elnézésből vagy szánalomból nem tesz feljelentést, apróbb lopásokat vagy kisebb kihágásokat más fegyelmi jog körében torolnak meg, vagy esetleg a főtárgyalás előtt visszavonják a magánindítványt. Ebből következtetni lehet arra, hogy a valóságos bűnözés mértéke sokkal nagyobb, mint ahogy az a statisztikák alapján megmutatkozik.²⁴

²¹ Balogh, 1909, 11. o.

²² Balogh, 1909, 27. o.

²³ Balogh, 1909, 26–28. o.

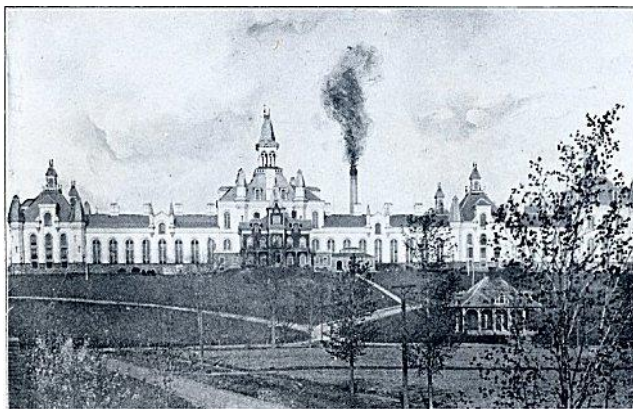
²⁴ Balogh, 1909, 33–34. o.

II.3. A kialakítandó javítóintézeti rendszer alapjául szolgáló külföldi minták

A kriminológiai szemlélet megváltozása ebben az időben az egész világra jellemző volt. Ennek egyik legnagyobb érdeme két, teljesen új alapokra helyezett javítóintézeti rendszer kialakítása: Észak-Amerikában a Reformatory, Angliában pedig a Borstal-intézet rendszere.²⁵ Mindkét intézmény lényege, hogy a fiatalokú büntetett a bíróság hosszabb, vagy határozatlan tartamú intézeti nevelésre ítélt. Működésük alapja a következőképpen foglalható össze: fiatalokú jó magaviselete és szorgalma következtében hamarabb nyerheti vissza szabadságát (illetve az intézeti élet közben különböző jutalomban részesülhet), ami arra motiválja, hogy akaraterejét saját fegyelmezésére fordítsa, vagyis megtartsa az intézeti szabályokat és dolgozzon keményen. Ezáltal a rendszeren belül egy kedvezőbb osztályba kerülhet, és kísérletileg korábban lesz kihelyezhető, illetve feltételes szabadságra bocsátható (ahol egyébként ugyanolyan a magatartást kell tanúsítania, mint az intézeten belül). Ezen a módon a fiatalokú hozzászokik a munkához, valamint megszokja az önfegyelmezést. Az intézeti nevelés végső céljaként elmondható, hogy a fiatalokú belássa, az életmódváltás és a munka kedvezőbb reá nézve.²⁶

II.3.1. A Reformatory-rendszer

A képen a Reformatory-rendszer első mintájául szolgáló intézet, az Elmira látható. Az intézet rendszerében az iskolai és szakmai képzések mellett



BIRD'S-EYE VIEW OF THE NEW YORK STATE REFORMATORY, AT ELMIRA.

igyekeztek fizikailag is terhelni az elítélteket (munkavégzéssel, testneveléssel és katonai kiképzéssel). 16-30 életév között fogadtak be embereket, akik határozatlan időtartamra kerültek beutalásra. A bent töltött időszak progresszív rendszerben működött: a szabadulás felé vezető út az elítéltek teljesítményétől függött. A befogadott először a második, középosztályba került, ahol először megismerték, majd meghatározták intézeti életének feltételeit. Ezután háromhavonta értékelték a teljesítményét, a következő négy szempont

²⁵ A Borstal-intézet 1902-től egy kenti intézetben működött, amit 1908-ban egy bűncselekmények megelőzéséről szóló angol törvény egész Angliára kiterjesztett.

²⁶ Balogh, 1909, 226–228. o.

alapján: iskolai tanulmányok, szakképzés, munkavégzés (havi díj ellenében) valamint a magatartási szabályok megtartása. Leghamarabb hat hónap elteltével volt lehetőség bekerülni az első osztályba, ugyanezen feltételek mellett. Szabadulni csak az első osztályból lehetett, hat újabb eredményesen eltelt hónap után. Nem megfelelő magatartás esetén a beutaltat a harmadik, fegyelmező osztályba minősítették vissza. Ebben a csoportban nem járt munkadíj, viszont innen három eredményes hónap után lehetett feljebb kerülni a második osztályba. Ugyanígy minősítették vissza azt a feltételesen szabadult illetőt is, aki ennek tartama alatt (ugyancsak hat hónap) nem megfelelően viselkedett.²⁷

II.3.2. A Borstal-rendszer



A Borstal-rendszer a klasszikus fogházbüntetés rendszerét váltotta fel javító neveléssel abban az esetben, ha a fiatakorút egy évnél hosszabb tartamú fogházbüntetésre ítélték. Bár a büntetés-végrehajtási intézetek közé sorolták, nem fogházként, hanem intézetként tartották számon. 16-21 éves fiatalokat lehetett beutalni, 1 és 3 év közötti időtartamra. A progresszív rendszer három fokozattal működött: rendes, kitüntetési és büntetési osztályokkal, ahol az előre jutás a feltételes szabadulás felé szintén a beutalt magatartásától függött. Minden beutalt a középső rendes osztályban kezdte meg életét, szigorú napirend szerint, az idő testneveléssel, munkavégzéssel, iskolai oktatással és szakképzéssel telt el.²⁸ A fennmaradó időt a növendékek aszerint tölthették el, amilyen osztályba besorolást nyertek. Magatartásukat minden nap értékelte a felügyelőtisz, a munkaoktató, a tornamester és a tanító, ami alapján naponta összesen 12 pontot lehetett szerezni. Minden jutalom ezektől a pontoktól függött. A Reformatory-rendszerhez hasonlóan leghamarabb hat hónap után lehetett feltételesen szabadulni, aminek időtartama szintén hat hónapig tartott.²⁹

²⁷ Lőrincz, 2012, 23–25. o.

²⁸ Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák (Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1933) 209-210. o.

²⁹ Lőrincz, 2012, 25–26. o.

II.4. A nevelés javasolt eszközei Balogh Jenő szerint, avagy „nem a virgács vezet célhoz, hanem a hosszabb tartamú átalakító nevelés”³⁰

A kor szemlélete, az európai minták és a kriminológiai irányzatok hiába hozták magukkal a javító nevelés reformgondolatát, ezzel nem mindenki értett egyet a büntetőnovella megalkotásakor. Balogh Jenő A Fiatalkorúak és büntetőjog című könyvének 13. fejezetében a preventív személet mellett fejti ki érvelését. Ezt a gondolatsort közvetítem az alábbiakban:

- 1) Balogh nem zárkózik el mereven a kisebb fajta testi fenytésektől, mint büntetőjogi eszköztől. Ám leszögezi, hogy csak végső eszközként tudja elfogadni, méghozzá a javítóintézetekben, illetve fogházakban másképp meg nem fékezhető fiatalokkal szemben.
- 2) A könyvben az is megállapításra került, hogy a fiatalok növekvő züllését és erkölcsi romlását nem a fenytő büntetésekkal lehet megfékezni, különösen nem testi büntetések által. Ugyanis a fenytés hiába okoz egy ideig fájdalmat a bűncselekmény elkövetőjének, nem fogja eltüntetni azon tényezők összességét, amelyek az illetőt a cselekmény elkövetésére vezették. Sőt, még csak biztosítékot sem nyújt a társadalomnak arról, hogy az elkövető nem fog újabb gaztettet elkövetni (pl. a fiatalok tolvajt megbotozzák, majd visszaengedik csavargó barátai közé, ahol ugyanúgy lopni fog, hogy legyen mit ennie). Ezekből az okokból kifolyólag szükséges az átalakító nevelés.³¹
- 3) A büntetés időtartamával kapcsolatos problémákat fentebb tárgyaltam. Eszerint célszerű, hogy az átalakítás annyi ideig tartson, ami alkalmas hathatós eredmény kifejtéséhez, de a rövidtartamú szabadságvesztés, mint büntetés, mindenképpen elvetendő.

Néhány szót ejtek az átalakító nevelés megfogalmazott céljairól is. Egyértelműen feltétel, hogy a fiatalok „átalakítható” legyen, vagyis épelméjű, egészséges és munkabíró. A cél pedig, hogy ezen ép fiatalok képessé váljon saját munkájával tisztességesen fenntartani magát. E cél elérése érdekében akaratának olyan módon kell átalakulnia, hogy régi rendezetlen, csavargó és munkakerülő életmódja helyett folyamatosan dolgozzon. Ezen a

³⁰ Balogh, 1909, 217. o.

³¹ Balogh, 1909, 218. o.

ponton az illető még nem feltétlenül alakul át erkölcsileg, de a társadalom számára már hasznossá vált. Életkortól függően Balogh több megoldást is ismertet.

- 1) A 12 évnél fiatalabb bűnelkövetők, amennyiben szüleik ellen semmilyen kifogás nem merül fel, úgy családi környezetben maradhatnak, ám az állam meghatározott hatóságaival folyamatos kontrollt gyakorol felettük (pl. az Egyesült Államokban a probation officer útján). Az állam beavatkozásának az oka az, hogy ellenőrizze, a szülői környezet alkalmas-e a gyermek megfelelő erkölcsi nevelésére. Angliában odáig fejlődött ez a rendszer, hogy az ilyen gyermekek részére iskolai oktatás céljából külön osztályokat állítottak fel („day industrial schools”).
- 2) Amennyiben a fiataikorú bűnelkövetőt eltávolítják korábbi környezetéből és máshol helyezik el, kétféle megoldás merülhet fel. A gyermek olyan családba kerülhet, ami alkalmasnak mutatkozik a megfelelő nevelésre, vagy zárt intézetben kerül elhelyezésre. Az 1908-as novella „javító nevelés” rendelkezéséből mindkét megoldás következik. Így egyéni mérlegelés kérdése, hogy a fiataikorú esetében melyik megoldás az alkalmazandó. A családi nevelés rendszerének negatívuma, hogy csak elvétve akadt olyan család, amely alkalmas lett volna az igazán züllött fiataikorú megfelelő erkölcsi nevelésére, valamint állandó felügyeletére.³²

A sikeres átnevelés feltételeit nem csupán a fenti megoldások képezik, hanem ezek mellett egyénenként szükséges egy gondos környezettanulmány készítése, a fiataikorú egyéniségének megfigyelése, valamint, ha a nevelés sikeressége igényli, pszichológusi és orvosi szakvélemény is. Balogh még egy érvet emel a tervezett rendszer mellett: „és ha a fiataikorút nem sikerült átalakítani azon években, amelyeket felügyelet alatt vagy zárt intézetben tölt, továbbzüllését és újabb bűncselekményeit mindenesetre megakadályozták. Ez le nem tagadható és nem kicsinyelhető előny!”³³ Ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy nem szabad általánosságban beszélni a fiataikorúak „megjavíthatóságáról”. Példájában azt mondja, hogy groteszk módon hatna egy olyan orvos, aki minden betegére azt mondja, hogy gyógyíthatatlan, de legalább ugyanilyen nevetségessé válna az is, aki azt állítja, hogy minden beteg meggyógyítható. Ez alapján a fiataikorúak tekintetében sem szabad általános „jelszavakban” beszélni. Ebből az állításból vezeti le Balogh az osztályozás,

³² Balogh, 1909, 223–226. o.

³³ Balogh, 1909, 226. o.

egyeniesítés elvét, ami annak a lehetőségét adja meg, hogy a bíró eldönthesse, az adott büntetések közül melyik a legalkalmasabb a fiatalkorú megfélékezésére.³⁴

Miután ismertettem Balogh érvelését a javító nevelés mellett, most bemutatom az általa javasolt, végrehajtási joghoz kapcsolódó különböző nevelési fázisokat. Ezek három különböző részre különíthetők el: a lelki élet alakítására, az akaraterő nevelésére és a megélhetést biztosító munkára való kiképzésre.

- 1) A valláserkölcsei nevelés nem jogi, hanem pedagógiai kategória, ami a teológusok territóriumába tartozik. A professzor így fogalmazza meg a szerepét a fiatalkorúak vonatkozásában: „Osztom azt a hivatottak által kifejtett nézetet is, hogy a gyermekeknél és a fiatalkorúaknál az erkölcsi erőt nem lehet elvont bölcsészeti rendszerekre fektetni, hanem az etika absztrakt elveinél magasabb és erősebb motívumot kell segítségül felhasználni és ez különösen a veszedelemben levőknél: a vallás ereje.”³⁵
- 2) „A lelki élet átalakításához tartozik az is, hogy a durva környezetben felnőtt fiatalkorúakat az emberi méltóság öntudatára kell emelni. (...) Alkalmassá kell őket tenni arra, hogy önmagukat fegyelmezzék”.³⁶ Tehát a lelki átalakítás részét képezte az a cél is, hogy kialakítsanak egy olyan önfegyelmet, ami által a fiatalkorú képes lesz ellenállni újabb bűncselekmény elkövetésének, valamint elkezd olyan életet élni, hogy igénye lesz a gondolkodás, rend tartása, stb.
- 3) A következő eszköz a munka, amely által a bűncselekmény elkövetője szorgalmassá és becsületessé válhat. Ezáltal az illető megtapasztalhatja, hogyan töltsen ki felesleges idejét, és milyen az, amikor a munka révén vagyont szerez.³⁷

II.5. A büntetőjog területén kívüli elképzelések

A novella megalkotásában az ebben az időszakban átalakuló társadalmi viszonyok is jelentős szerepet játszottak. A természettudományok és a technika folyamatos fejlődésével a büntetőjogi problémák is megváltoztak. A fejezetben eddig ismertetett tényekből is az

³⁴ Balogh, 1909, 164. o.

³⁵ Balogh, 1909, 228–229. o.

³⁶ Balogh, 1909, 229. o.

³⁷ Balogh, 1909, 226–228. o.

következik, hogy a hangsúly arra a kérdésre került, miképp lehet a bűncselekmények számát csökkenteni. A büntetőjog területéről kilépve felismerték, hogy a bűnözés elleni küzdelemben egyéb eszközökre is szükség van. Ahogy Vámbéry Rusztem írja a Törvény hatalma című tanulmányában: „Az a törvényhozó, aki nem ismeri a társadalmi dinamikát, az emberiség szükségszerű és folytonos mozgásának tudományát, csak inkoherens, tiszavirág éltű törvényeket alkot. Törvényeket, amelynek nincs hatalma... a törvény, amely csak a hóhér és a börtönőr erejében bizakodik, már keletkezésekor elvesztette az ütközetet.”³⁸ Az idézet kiválóan példázza azt a felismerést, hogy a kitűzött célok megvalósításához önmagában a büntetőjogi szabályozás nem elég. A büntetőjogi teendők szoros összefüggést képeztek a társadalmi teendőkkel. Balogh Jenő a fiatalkorúak vonatkozásában a következőket írja: „(...) elégtelen és magára hagyatva erőtlén a pusztán elméleti bűvároknak és így a jogirodalom vagy a szociológia munkásainak tevékenysége. (...) De éppúgy hiábavaló akármiféle törvényhozási reform is, ha bírói, ügyészi és ügyvédi karunknak, valamint rendőri hatóságoknak többsége elutasítaná magától a gyámkodó tevékenységnek és a szociálpolitikai munkásságnak azt az összességét, mely ezen a téren rá vár és mely bizonyára több fáradtságot és munkát kíván tőle, mint az eddigi sablonos büntető ítélkezés. (...) Szükség van a társadalom több rétegének érdeklődésére és hathatós támogatására, valamint az állam, a törvényhatóságok és községek egyes jóakarató közreműködésére is.”³⁹ Mindezekből az következik, hogy olyan intézmények felállítására volt szükség, amelyek közvetlenül a társadalomban képesek kifejteni hatásukat. Mivel a sértett szempontjából kevésbé lényeges a jogi fogalmak dogmatikai kifejtése, pl. akit éppen hazafelé tartva kirabolnak és az életére törnek, kevésbé fogja érdekelni hogy nem gyilkosságot, hanem csak „közönséges emberölést” követtek el ellene⁴⁰, ezért olyan megoldásokon kezdtek el gondolkodni, amivel tényleges hatást tudnak kifejteni a bűnmegelőzésben. A reformtörekvések során a fiatalkorúak kiemelt helye két dolognak köszönhető, egyfelől világszerte foglalkoztak e korcsoport növekvő bűnelkövetésének problémájával, bűnözésük okainak feltárásával, illetve a lehetséges megoldásokkal. Más oldalról logikus a választás, hiszen erre a rétegre lehet a legnagyobb befolyást gyakorolni, ők a legkönnyebben nevelhetőek, a „zülléstől” még megmenthetőek.

³⁸ Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Vámbéry Rusztem emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1986) 4. o.

³⁹ Balogh, 1909, 3. o.

⁴⁰ A Csemegi-kódex klasszikus mivoltából következően nagy mértékben épített a dogmatikára.

Ezért fell kell tárni bűncselekményeik okait, és ehhez képest kell javító nevelő megoldást találni.⁴¹

Balogh Jenő a Huszadik század című folyóiratban megjelent tanulmányában ír arról, hogy a jogi kereten kívül mire kellene még vonatkoznia a törvénykönyv módosításának. Kiemelte, hogy minden irányban fel kell tárni a kriminalitás összefüggéseit, mind földrajzilag, mind nemzetiségileg. Fel kell deríteni a bűnözés gazdasági, társadalmi, kulturális és erkölcsi okait, ezek megoldására javaslatokat kell kitalálni. Ki kell nyomozni, milyen gazdasági, társadalmi és egyéni tényezők miatt lesz valaki megrögzött visszaeső, és ebből a környezetből a züllésnek indult fiatakorút ki kell emelni. Álláspontja szerint ezekhez a feladatokhoz jogászok, kriminológusok, orvosok, pszichiáterek és szociálpolitikusok együttes munkája szükséges.⁴² A Fiatakorúak és büntetőjog című könyvében így nyilatkozik erről a problémáról: „A jogtudomány elméleti munkása és a törvényelőkészítő oly régi szabályok módosításán, vagy újjal pótlásán dolgozik, melyeknek tételeit igazságtalanságnak ismerték fel. A filozófus a metafizikai és transcendentális kérdések helyett azokat a lélektani tényezőket kutatja, melyek az észlelt bajok előidézésére közrehatnak. A kriminológus vizsgálja a társadalmi élet azon jelenségeit, melyek az említett problémának a megoldáshoz közelebbvitele szempontjából jelentőséggel bírnak. Az arra hivatott hatóságok és hivatalnokok, valamint a társadalmi tudományok munkásai, éppúgy, mint a szociológusok és az emberbarátok új módokat keresnek a tapasztalt bajok és veszedelmek enyhítésére.” Balogh tehát így képzelte el azokat a teendőket, amelyek a módosítással megfogalmazott célok megvalósításához szükségesek.

A világ egyik legaktuálisabb szociálpolitikai problémája ebben az időben a fiatakorúak bűnözésének csökkentése volt, mely kétfajta érdekből történt: egyrészt a társadalom biztonságának védelme érdekében, másrészt Magyarország gazdasági és nemzeti erejének növelése miatt. Hiszen a korabeli statisztikák által egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy évről évre több tízezer fiatakorú indult el a züllés útján, és ezzel együtt ugyanennyi munkaerő el is pusztult. Tehát a fiatakorúak megmentése, ahogy Balogh írja, nem csupán a társadalom „altruisztikus nemesszívűsége”, hanem egyúttal társadalmi önérték is.⁴³ Amennyiben sikerülne csökkenteni, vagy legalább megakadályozni a bűnözés növekedésének mértékét,

⁴¹ Balogh Jenő – Bernolák Nándor: A büntetőtörvények és a büntetőnovella (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908) XXI–XXVIII. o.

⁴² Balogh, 1900, 135. o.

⁴³ Balogh, 1909, 10–11. o.

akkor kevesebb jogsértés és károsítás érne a társadalmat (ez a közbiztonság javulásához vezetne), továbbá több ezer fiatalok munkalehetősége maradna meg a nemzet gazdasága részére.⁴⁴ Mindennek az eredménye egyáltalán nem elhanyagolható. A legnagyobb érdem az úgynevezett patronázs mozgalom, ami teljes mértékben a büntetőjog eszköztárára kívüli kategória. A patronázs tevékenység dolgozatom IV. fejezetében kerül bemutatásra.

⁴⁴ Balogh, 1909, 10–11. o.

III. Büntető anyagi és büntetés-végrehajtási jog az 1908:36. törvénycikket megelőzően

III.1. A Csemegi-kódex utólagos megítélése

Finkey Ferenc jogtudós 1905-ben írt tankönyvében jegyezte meg, hogy a Csemegi-kódex egyike törvényhozásunk legkiemelkedőbb alkotásainak, azonban huszonöt év gyakorlata mégis megmutatta, hogy vannak benne kijavításra szoruló rendelkezések.⁴⁵ A törvénykönyv büntetési rendszerét túl bonyolultnak találták, egyes tényállásokat reformálni kellett. Bizonyos szankciók módosításra szorultak (pl. Balogh Jenő a kis lopásokra enyhébb, míg a súlyosabb vagyon elleni bűncselekményekre súlyosabb büntetést javasolt).⁴⁶ Újabb bűncselekmények tényállásának felvételére volt szükség (pl. a technikai fejlődés miatt a Csemegi-kódex még nem tartalmazta a robbanó anyagokkal elkövetett bűncselekményeket,⁴⁷ továbbá a bűnözésnek új formái jelentek meg a világban, mint a gazdasági és az üzleti visszaélések). Orvosolni kellett azt a problémát, hogy számos büntetési tételt nem lehetett megfelelően végrehajtani. A börtön- és a fegyházbüntetések végrehajtása között fokozatban nem sok különbséget lehetett érezni, Balogh szerint „az eseteknek igen jelentékeny számában valójában csak a bírói ítéletekben lesz így elkülönítve”.⁴⁸ Amennyiben a börtönbüntetéseket valóban végrehajtották volna, az vagy a rabok szállítása miatt, vagy az ország különböző területein új börtönök építése miatt súlyosan megterhelte volna a költségvetést.⁴⁹ A visszaeső bűnözőkre vonatkozó szabályok sem voltak megfelelőek.⁵⁰ Mindennél sürgetőbb probléma volt azonban a fiatalkorúakra vonatkozó büntetési rendszer, mely szinte teljes mértékben alkalmatlannak bizonyult mind a gyakorlat, mind az új büntetőjogi eszmék szempontjából.

⁴⁵ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve (Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1905) 95–96. o.

⁴⁶ Balogh, 1900, 139–140. o.

⁴⁷ Balogh, 1900, 145–146. o.

⁴⁸ Balogh Jenő: Börtönügyi viszonyaink reformjához (Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda Rt., Budapest, 1888) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988) 117. o.

⁴⁹ Balogh, 1900, 147–148. o.

⁵⁰ Finkey, 1905, 95–96. o.

Balogh Jenő a Huszadik század című folyóiratba írt tanulmányában így foglalta össze a módosítással szemben támasztott általános igényeket:

„a) a büntetési tételek minimumai általában eltörlelendő;

b) a börtönbüntetés kihagyandó, illetőleg egyes büntetési tételekben fegyházzal, másutt fogházzal helyettesítendő;

c) a fegyházbüntetés minimuma egy évre, a börtönbüntetésé 3 óra leszállítandó;

d) a büntetés kimérésének szabályai módosítandók. E részben két egészen ellentétes óhaj nyert kifejezést. Egyesek e tekintetben szigorúnak, mások túl enyhének tekintik bírósági gyakorlatunkat.”⁵¹

Balogh nem tagadta, hogy a bűnözők egyes csoportjaira az enyhébb büntetés mit sem ér, velük szemben továbbra is szigorú büntetési nemeket alkalmazását javasolta.⁵² Azonban már ezek közül az 1900-ban írt sorok közül kiolvasható, hogy a büntetéseket általában enyhíteni szerették volna, a büntetőjogi gondolkodás átalakulásának megfelelően. Bernolák Nándor a Csemegi-kódex hibáinak tárgyalásakor hangsúlyozta, hogy a kódexet nem szabad összevetni az 1908-as, és későbbi álláspontokkal, mert amit ekkor a kódex hibájának neveztek, az a megalkotásakor még érdemnek számított.⁵³ Ez részben a Csemegi-kódex klasszikus hagyományaiból fakad, ami 30 év távlatában már meghaladottnak számított az új kriminológiai irányzatok következtében.

III.2. A Csemegi-kódex fiatalokú bűnelkövetőkre vonatkozó büntetési rendszere

Mivel a büntetőnovella elsősorban a fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozást igyekezett korrigálni, ezért az alábbiakban a Csemegi-kódex fiatalokúakra vonatkozó büntetéstani szabályozását fogom bemutatni. Szankciórendszere relatíve határozott, ami azt jelentette, hogy a jogalkotó a büntetések kiszabásához a büntetés nemén kívül meghatározott egy alsó és egy felső határt is (pl. 5-10 évig tartó szabadságvesztés között volt lehetőség mérlegelésre). Továbbá bizonyos enyhítő és súlyosító körülmények segítettek a bírót annak eldöntésében, hogy az alsó vagy a felső határhoz közelebbi büntetést szabjon-e ki. A 84-87. §-okban szabályozták azt a lehetőséget, miszerint ha az enyhítő körülményekre tekintettel a

⁵¹ Balogh, 1900, 150–151. o.

⁵² Balogh, 1900, 130–131. o.

⁵³ Balogh – Bernolák, 1908, XXXIV. o.

büntetés alsó határa is túl súlyosnak számítana, abban az esetben börtön helyett fogházbüntetés, illetve fogház helyett pénzbüntetés is alkalmazható. Amennyiben a vádlott még nem töltötte be a 18. életévét, de a bűncselekménye olyan súlyos volt, hogy felnőtt elkövető esetén a büntetés életfogytiglanig tartó szabadságvesztés vagy akár halálbüntetés lett volna, még ebben az esetben is leszállíthatta a bíró a büntetést egy napi fogházra vagy akár 2 korona pénzbüntetésre. Ezekből a lehetőségekből világosan kitűnik, hogy a bíró széles mérlegelési lehetőségekkel bírt a fiatakorúak esetében. Sajnos le kell szögezni, hogy a Csemegi-kódex büntetési rendszere hiába igyekezett korszerűsíteni a fiatalokra vonatkozó szabályokat, már néhány évvel a megalkotása után világossá vált, hogy a fiatakorúak tekintetében a beszámíthatóságra és a büntetések megállapítására vonatkozó rendelkezések az ebben a korban megjelent javító nevelő szándék kivitelezésére teljes mértékben alkalmatlanok voltak.⁵⁴ A fiatakorúak vonatkozásában a 12 éven aluli gyermekekre a kódex semmiféle olyan intézkedést nem tartalmazott, amivel bármiféle megjavulást el lehetett volna érni. A 12-16 éves fiatakorúak büntetést belátási képességük mérlegelése után szankcionálták. Amennyiben úgy ítélték, hogy nincsenek eme képességük birtokában, javítóintézetbe utalhatták őket, ennek ellenkezője esetén viszont szabadságvesztés-büntetést szabhattak ki. A jogalkotók bátorságára utal az a rendelkezés, ami felvette a kódex szankciói közé a javítóintézet intézményét. A hazai gyakorlatban eddig ismeretlen rendszer a korban uralkodó klasszikus büntetőjogi szemlélettel ellentmondásban állt, a kivitelezése a gyakorlatban teljességgel elképzelhetetlennek látszott. A belátási képessége birtokában lévő fiatakorút fogházbüntetésre ítélték. Hely hiányában az esetek nyolctized részében a fiatakorú bűnelkövetőt rövidtartamú szabadságvesztéssel sújtották, az ebben az időszakban jellemzővé vált gyakorlat szerint 1-2 vagy 8-14 napi szabadságvesztést szabtak ki büntetésül.⁵⁵ A törvény alapvetően alacsony büntetési tételeket határozott meg (pl. a 339. § alapján lopás esetén egy évig terjedő fogházbüntetést, a 301-302. §-ok alapján testi sértés esetén 6 hónapig terjedő fogház vagy 400 korona pénzbüntetés volt a maximum). Ezek a tételek önmagukban nem lettek volna alkalmasak arra, hogy bármiféle preventív célt szolgáljanak, de amennyiben figyelembe vesszük a bírák jóindulatát is, azt tapasztalhatjuk, hogy enyhítő körülményekre tekintettel (pl. elhanyagoltság, nyomor) igazán rövid ideig tartó büntetéseket szabtak ki.

⁵⁴ Balogh, 1909, 5. o.

⁵⁵ Balogh, 1909, 138–141. o.

Végül azt is meg kell jegyezni, hogy a 16. életévüket betöltött bűnelkövetők már semmiféle megkülönböztetésben nem részesültek a felnőtt büntetésektől.⁵⁶

Balogh Jenő ezen hibák kijavításához két lehetőséget vázolt fel, aminek a kombinációjában látta a megoldást: a büntetések megvalósíthatóságához ki kell alakítani egy megfelelő intézményrendszert, vagy olyan szabályozást kell alkotni, ami az adott keretek között megvalósítható. De arra is felhívta a figyelmet, hogy a szabályozás semmiképp sem haladhat visszafelé, retrográd irányba. Ez azt jelenti, hogy nem szabad visszatérni a korábbi megtorló jellegű büntetésekhez, mert ez a megoldás hiába védte meg annak idején a társadalmat a további bűnelkövetéstől, ekkor már nem lehetett figyelmen kívül hagyni az e korra nagyon jelentős hatással bíró emberiességi szempontokat, a humanizálódást.⁵⁷ Amennyiben mégis a testi büntetések visszaállítására kerülne sor, az akkora visszalépést jelentene, ami ellen a XIX. században sikerrel küzdöttek olyan nagy kaliberű gondolkodók, mint Deák Ferenc, Eötvös József vagy Szemere Bertalan.

III.3. A büntetések végrehajtása a Csemegi-kódexet követően

III.3.1. Az első magyarországi javítóintézetek

A Csemegi-kódex javítóintézetekről szóló rendelkezésének megvalósításához ki kellett építeni az ehhez szükséges intézményrendszert, ám ez a folyamat nehézkesen haladt. Ennek egyik oka anyagi jellegű volt, másrészt a bíróságok kezdetben idegenkedtek a fiatakorúak intézeti büntetésétől, hiszen ebben az időszakban a klasszikus büntetőjogi gondolkodás jellemezte a jogászokat, így a javítóintézet rendszere teljesen idegen volt számukra. Az első javítóintézetet 1886-ban, Aszódon hozták létre (melynek első főépülete látható a képen), majd ezt követte 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai, 1895-ben a székesfehérvári, 1903-ban a kassai intézet.



Az öt létesítmény összesen 980 fiatakorút volt képes befogadni, így az elhelyezési problémák

⁵⁶ Lőrincz, 2012, 3. o.

⁵⁷ Balogh, 1909, 7–36. o.

már az 1890-es évek környékén megmutatkoztak. A Csemegi-kódex a végrehajtásról nem rendelkezett, így annak megalkotását követően nem sokkal, 1894-ben megjelent A Királyi javítóintézetek alapszabályai című szabályzat, amely meghatározta az intézetek feladatát: „a kebelükbe fogadott egyéneket vallásosságban és polgári erkölcsökben nevelni, iskolai oktatásban részesíteni s őket a komoly munkássághoz, s illemes magaviselethez szoktatni” (19. §). Hangsúlyozni kell a büntetés-végrehajtással kapcsolatos azon felfogást, miszerint a javítóintézetbe utalásra nem büntetésként tekintettek, hanem egy preventív megoldást láttak benne. Az intézeti nevelés célja az volt, hogy kiemelje a fiatalkorút korábbi káros környezetéből, valamint a korábbi hibás nevelés helyett megfelelő erkölcsi oktatásban részesítse, így fontos megjegyezni az ezzel összhangban álló azon rendelkezéseket, amelyek szerint nem csupán bűncselekményeket elkövető fiatalkorúakra vonatkozott az intézeti nevelés. Az 1907. évi 60 000. belügyminiszteri rendelet értelmében a közigazgatási és rendőrségi hatóságok kötelesek voltak haladéék nélkül a legközelebb eső állami menhelyre szállítani azon 12 éven aluli gyermekeket, akik a hatóság tudomása szerint büntetendő cselekményt követtek el, valamint azon 12-15 éves fiatalkorúakat is, akik addigi környezetükben erkölcsi romlásnak voltak kitéve, vagy züllésnek indultak. Továbbá a Királyi javítóintézetek alapszabályai szerint az intézetekbe fel lehetett venni azokat 14. évnél fiatalabb gyermekeket is, akik habár bűncselekményt nem követtek el, de erkölcsi romlásnak indultak, vagyontalanok, erkölcstelen életmódot folytató szülők vagy rokonok gondozása alatt álltak, s így attól lehetett tartani, hogy a környezetük hatására el fognak zülleni. Ez a rendelkezés is ékes példája volt a megelőzést szolgáló intézkedéseknek, és a gyakorlat is azt mutatta, hogy a javítóintézetbe felvett gyermekek több mint a fele nem elítéltként került intézetbe.⁵⁸

Az intézet rendszere úgynevezett családokból állt, amelyek a családfő vezetése alá tartozó, 20-30 fős csoportokat jelentettek. A családfő az intézményen belül viszonylag nagy önállósággal bíró szakképzett pedagógus volt. Az intézmények közvetlenül az igazságügyi minisztérium felügyelete alatt álltak, élükön az igazgatóval. Az intézetek személyzetéhez tartoztak továbbá a tanítók, lelkészek, orvosok, gondnok, valamint a tisztí írnok.

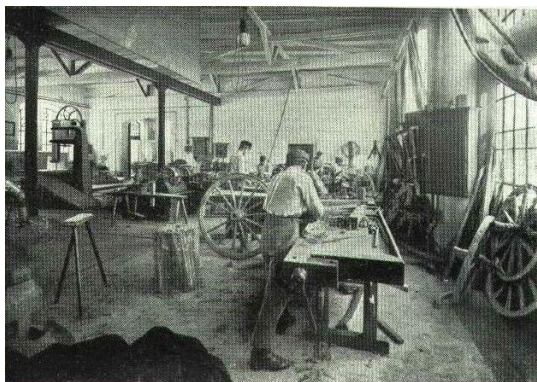
Az újonnan felvett fiatalkorút egy időre elkülönítették. Ez idő alatt folyamatosan látogatta őt az igazgató, a családfő, a lelkész és az orvos abból a célból, hogy megismerjék, és kialakítsák a vele szemben alkalmazandó nevelési stratégiát, valamint ellássák különböző tanácsokkal az

⁵⁸ Balogh, 1909, 33. o.

intézeti élettel kapcsolatban. Az elkülönítés után „életkorának és erkölcsi állapotának” megfelelő csoportba osztották be. Sajnos hamar kiderült, hogy a családi rendszer ezen formája nem működik megfelelően, így a század utolsó éveiben módosítottak az intézményi rendszeren. Ez alapján a fiatalok először egy kísérleti családba helyezték, ahol megfigyelték viselkedését, valamint oktatást kapott az intézeti élettel kapcsolatban, majd áthelyezték abba a családba, „amelyben az általa élethivatásul választott munkanem van meghonosítva, s mely családban intézeti neveltetésének egész ideje alatt állandóan egy és ugyanazon családfőnek keze alatt maradt”.⁵⁹ Igyekeztek nagy hangsúlyt fektetni az iskolai és erkölcsi nevelésre, így a fiatalok hittan- és erkölcs-tan oktatásban részesültek, valamint a 10 hónapos szorgalmi idő alatt különböző iskolai tárgyakat tanultak.⁶⁰ A házirend rendkívül szigorú napirendet írt elő számukra, kevés pihenőidővel rendelkeztek. Feltétlen engedelmességet kellett mutatniuk nevelőik iránt. Aki megsértette a magatartási szabályokat, azzal szemben a következő szankciókat helyezhették kilátásba: megintés, rosszallás, társaktól elkülönített étkezés, társas játékokból történő kizárás, kitüntetések vagy egyéb kedvezmények megvonása, egyes ételek megvonása, családból történő kiküszöbölés, teljes elkülönítés, végül az intézetből való kitiltás és fogházba helyezés. Ugyan a testi fenyítések nem foglalta magába az alapszabály, de esetenként mégis sor került az alkalmazásukra. Viszont az intézeti lakók jutalomban is részesülhettek: megdicsézésben, könyv ajándékban, jutalomdíjban, különböző tisztségekben, végül az intézeten kívüli kísérleti kihelyezésben. A külvilággal való kapcsolat rendkívül szűk körben volt lehetséges, levelet írni is csak jutalomként lehetett. Különös gondot fordítottak arra, hogy mindenki megfelelő munkáltatásban részesülhessen, igyekeztek ideális feltételeket biztosítani mezőgazdasági, valamint ipari foglalkoztatáshoz. A növendékek munkájukért havonta munka-jutalomdíjban részesülhettek, amely nagyságát szorgalmuktól és magatartásuktól tették függővé. Ezt a pénzt azonban nem kapták kézhez, hanem azt az intézet takarékkönyvben tárolta, szabadulásuk esetére.

⁵⁹ Lőrincz, 2012, 6. o.

⁶⁰ A növendékek részére a következő tárgyak kerültek oktatásra: olvasás, írás, magyar nyelv, beszéd- és fogalmazási gyakorlat, földrajz, történelem, alkotmánytan, mennyiségtan, mértan, könyvvitel, természetrajz, vegytan, test-és egészségtan, mezőgazdaság és kertészettan, rajz, ének, zene, torna.



A XIX. század vége felé észlelhető volt, hogy az intézetből elbocsátottak beilleszkedése a társadalomba különböző nehézségekbe ütközik. Úgy gondolták, hogy ezt a problémát különböző szakmák megfelelő elsajátítása segíthetné, ezért az igazságügyi kormány az intézetek foglalkoztatási rendszerét igyekezett fokozatosan átalakítani. E célból létesítettek a kassai intézetben fa-, bőr- és

textilipari műhelyeket, valamint Aszódon kocsigyártó- és javító műhelyeket. Ráadásul elérték, hogy e két intézet növendékei ipariskolai bizonyítványt szerezhessenek, ezzel is könnyítve későbbi szabad életüket. E változás hátránya az volt, hogy egy idő után a fiatakorúak nevelésének egyéb eszközei (mint pl. a pedagógiai nevelés) háttérbe szorultak.

A növendékek elbocsátása történhetett kísérletileg vagy véglegesen. Véglegesen akkor engedték el az illetőt, ha betöltötte 20. életévét, vagy letelt az az idő, amit a szülő a gyermek nevelésére engedélyezett. Más esetekben védnököt helyeztek az elengedett mellé, aki támogatta, tanácsokkal látta el, bizonyos esetekben pedig (pl. a munkaadójával szemben) védelmet nyújtott neki.⁶¹

Balogh a Fiatakorúak és büntetőjog című tanulmányában szót emel amellett, hogy az intézeti nevelés már ebben a korban sem volt teljesen haszontalan. Statisztikai adatokkal bizonyítja a nevelés sikerességét: 1900-ban közzétett adatok szerint 1884-től 1898-ig az intézetből kihelyezett növendékek közül 63,58% jó magaviseletet tanúsított, 14,7% volt rossz magaviseletű, a többi pedig ismeretlen helyen tartózkodott. Az aszódi javítóintézet 1907-1908. évi ipariskolai értesítője szerint az intézeti rendszer átalakítása után ez az arány tovább nőtt, ugyanis ekkor már a növendékek 80%-a tanúsított megfelelő magatartást.⁶² Vámbéry Rusztem ugyanebben az évben megjelent könyvében így fogalmazza meg, hogy miért volt mégis szükséges a javítóintézeti rendszer reformja: „a btk. 42. §-a (...), mely az ifjúkoru büntetéseknak javítóintézetbe utalását egyrészt az esetek minimumára reducálja, amennyiben a börtönre ítélt e büntetés helyett nem küldhető javítóintézetbe, másrészt a javítóintézet nevelő hatását a szakaszban megjelölt túlrövid tartamra való tekintettel meghiusítja.”⁶³

⁶¹ Lőrincz, 2012, 2–12. o.

⁶² Balogh, 1909, 223. o.

⁶³ Vámbéry Rusztem: Büntetőpolitikai követelések (Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1900) 83. o.

III.3.2. A fiatakorúak fogháza

Mint ahogy erre már a Csemegi-kódex fiatakorúakra vonatkozó büntetési rendszerének ismertetésekor kitértem, miután mérlegelték a fiatakorú belátási képességét, eldöntötték, hogy javítóintézeti- vagy fogházbüntetést szabjanak-e ki rá. Amennyiben az elkövető belátási képessége birtokában volt, fogházbüntetésre ítélték. Az is elemzésre került, hogy ez a fajta szabadságvesztés általában rövid tartamú volt, amely látszólag eleget tettek annak a társadalmi követelménynek, hogy a büntetés megtorolja az elkövetett bűncselekményt, de a valóság az, hogy a büntetés éppen a rövidsége miatt egyáltalán nem bírt semmiféle visszatartó erővel, nem volt alkalmas bármiféle preventív cél megvalósítására, erkölcsi nevelésre.⁶⁴ Balogh Jenő Fiatakorúak és büntetőjog című tanulmányából bemutatok egy konkrét esetet: „A kolozsvári, elhagyatott árva fiúnak választása szabad volt a kötelesség és indulata közt. Szabadon határozta el magát arra, hogy tojást lopjon, hisz kötelessége azt parancsolta volna, hogy éhezzen. Tudva és akarva lopott. Tette teljesen beszámítható, csak a bűnösségének beszámítása száll alább. Ezért enyhe büntetést, néhány napi fogházat szabtak ki rá.”⁶⁵ A professzor úr egyszerűen így minősítette az esetet: „kegyetlen, céltalan s az elítélre és az államra egyformán káros.”⁶⁶ Mivel az esetek legnagyobb részében a fiatakorúak kisebb bírósági fogházakban töltötték ki büntetésüket, és mivel nem voltak elkülönítve a felnőtt csavargóktól és szokásos büntetésektől, a fogházban eltöltött pár nap alatt esetleg „ki is tanulták” a felnőtt bűnelkövetőktől a „szakmát”. A rövidtartamú szabadságvesztés tehát csak fokozta az erkölcsi züllésnek indult fiatal további romlását. A büntetés letöltése után felügyelet nélkül újra rászabadították a társadalomra a meg nem javult elkövetőt, ami a közbiztonság szempontjából eredmény nélkülinek mondható (hiszen így a fentebb ismertetett okokból a fogházbüntetésnek se visszatartó, se nevelő ereje nem volt).⁶⁷ A negatívumok között azt is meg kell említenem, hogy a kor szemlélete szerint aktuális rabmunkáltatás megvalósítása is jelentős problémákba ütközött a rövid időtartam miatt. Mivel így a munkáltatás egyáltalán nem kecsegtetett a haszon lehetőségével, ezért annak kiépítésére sem fordítottak gondot, ez viszont ellentétben állt azzal a gondolattal, hogy a fiatakorúakat büntetésük időtartama alatt munkára kell szoktatni, hogy a társadalom hasznos tagjává

⁶⁴ Balogh, 1909, 140–143. o.

⁶⁵ Balogh, 1909, 142. o.

⁶⁶ Balogh, 1909, 143. o.

⁶⁷ Angyal Pál: Fiatakorúak és büntetőnovella (Wessely és Horváth Könyvnyomdája, Budapest, 1911) 22. o.

válhassanak.⁶⁸ Összefoglalva az mondható el, hogy az ilyen büntetés nem csupán nem érte el célját, hanem egyenesen káros hatással bírt.⁶⁹

Előrelépés azonban, hogy a javítóintézet rendszerének megjelenésével egyidejűleg felmerült a fiatalok fogházának a gondolata. Ez volt az első lépés a korábbi káros büntetések helyett egy megfelelő szankciórendszer kialakítására. Különböző feltételeket támasztottak a leendő intézménnyel szemben: pl. legyen egy népesebb város közelében, legyen a közelben megművelhető földterület (ez a két kitétel a rabmunkáltatás szempontjából volt fontos), az épület legyen modern és higiénikus, viszonylag nagy befogadóképességű és biztonságos. Így elsőként a Kassán található törvényszéki fogházat találták alkalmasnak arra, hogy külön fiatalok számára létrehozott fogházat alakítsanak ki benne, ahová 1905-ben, Kassai Kerületi Fogház néven kezdték meg beutalni az első fiatalok bűnelkövetőket.

A kassai fogházban külön csoportba helyezték a lopás és a rablás miatt első ízben elítélteket, a visszaesőket, az egyéb vagyon elleni, valamint nem vagyon elleni bűncselekmények elkövetőit, e bűncselekmények visszaesőit és a csavargókat. A javítóintézetek rendszeréhez hasonlóan előtérbe helyezték az elítéltek iskolai oktatását, mely célból három különböző csoportot különítettek el. Az első csoportba az írni, olvasni és számolni tudók kerültek, a másodikba azok az analfabéták, akik rövidebb időre kerültek ide. Őket csak olvasni és a nevüket aláírni tanították, míg akik hosszabb időre kerültek be, írni, olvasni és számolni tanultak. A fiatalokat ugyancsak munkáltatták, elsősorban mezőgazdasági jellegű tevékenységet folytattak, a téli időszakban pedig kosarat fonni, szalmát- illetve gyékényt fonni, valamint fát faragni tanulhattak.

A rendszer negatívumaként meg kell jegyezni, hogy nem szakított teljesen a korban még uralkodó represszív jellegű büntetőjogi felfogással. Jutalmat nem osztottak, a fegyelmi eszközök között megtalálható volt a böjt, a sötétzárka és a kurtavas is. Összefoglalva mégis azt lehet mondani, hogy a fogházak megalakítása hatalmas vívmány, mivel a magyar kormány első alkalommal tett kísérletet a fiatalok bűnelkövetők elkülönített büntetésére.⁷⁰

⁶⁸ Lőrincz, 2012, 13. o.

⁶⁹ Balogh Jenő: Gyermekvédelem és büntetőjog (Budapesti szemle 1907) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988) 73. o.

⁷⁰ Lőrincz, 2012, 12–15. o.

IV. A büntető anyagi és a büntetés-végrehajtási jog átfogó reformja

IV.1. *A novella megalkotása*

Az igazságügyi kormány Fabiny Teofil igazságügy-miniszter vezetésével már 1888-tól kezdve foglalkozott a Csemegi-kódex módosításának kérdésével (bár félhivatalosan már 1886-ban kijelentette, hogy változtatni kíván a büntető törvénykönyvön). Az első tervezet 1891-ben jelent meg Schédius Lajos kúriai bíró javaslatára, amely csak néhány szakaszon módosított volna, főleg a lopás bűncselekményére vonatkozóan. Ezt a tervezetet újrászövegezés után, mint az Igazságügyi Minisztérium javaslatát 1892. május 19-én Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter nyújtotta be a képviselőháznak. Ez a planum 76 szakaszt kívánt megváltoztatni. Már olyan reformokat is tartalmazott, mint a feltételes elítélés, vagy az önbíráskodás büntetése, azonban 1884-ben az új igazságügy-miniszter visszavonta, így nem kerülhetett az országgyűlés elé.

Erdély Sándor igazságügy-miniszter Edvi Illés Károlyt bízta meg a következő tervezet elkészítésével. Ezt Edvi Illés 1898-ra alkotta meg, ami október-decemberben egy kisebb értekezlet előtt tárgyalásra is került, azonban az értekezlet és az igazságügy-miniszter véleménye alapján Edvi Illés még egyszer átdolgozta javaslatát.

Idő közben az igazságügy-miniszter személyében változás történt. Az új miniszter, Plósz Sándor 1900-ban szaktanácskozmányt hívott össze. A tanácskozmány többsége Balogh Jenő álláspontjára helyezkedett, miszerint a Csemegi-kódex gyökeres átdolgozása mellőzendő, azonban a hibáit ki kell javítani. Ekkor Edvi Illés 1901-re, negyedjére is átdolgozta a tervezetet. A miniszter azonban ezt sem tartotta az országgyűlés elé terjeszthetőnek, így egy bizottságot jelölt ki a novella megalkotására (a bizottság tagjai: Balogh Jenő, Baumgarten Izidor, Edvi Illés Károly, valamint Vámbéry Ruzstem).

1903-ban Plósz Finkey Ferencet és Angyal Pált kérte fel újabb tervezet elkészítésére, amit a professzorok még abban az évben be is nyújtottak. Finkey többek között olyan reformokat írt a tervezetbe, mint a próbára bocsátás, a halálbüntetést és a börtönbüntetést pedig teljesen kihagyta belőle. Angyal főleg a dologház szabályozásában hozott újításokat. Ezután őt bízták

meg, hogy Finkey munkája és egyéb külföldi tervezetek alapján írja meg a novellát.⁷¹ 1904 szeptemberében meg is jelent a „végleges tervezet”, de ahogy Finkey írta, „a közbejött politikai válságok miatt ezek a tervezetek sem kerültek az országgyűlés elé”.⁷²

Az új igazságügy-miniszter, Polónyi Géza kettéválasztotta egymástól a büntetőjogi reformkérdések megoldását. Megbízást adott Balogh Jenőnek egy rövid novella tervezet készítésére, amely „a büntetőtörvénykönyvek alkalmazása körül észlelt legnagyobb visszasságok és igazságtalanságok javítását, illetőleg a leglényegesebb hiányok és hézagok pótlását célozza”.⁷³ Ugyancsak megbízást adott a büntető törvénykönyv teljes revíziójának előkészítésére azzal az utasítással, hogy a „Novella” elkészülte után a „Revisio” is legyen mielőbb az országgyűlés elé terjeszthető. Ennek az volt a gyakorlati célja, hogy a Csemegi-kódex teljes revíziója előtt a legfontosabb és legsürgősebb kérdések a lehető leghamarabb szabályozásra kerüljenek. A kisebb tervezet 1906-ra készült el. Négy fontosabb kérdést foglalt magába: a feltételes elítélést és a büntetés feltételes felfüggesztésének intézményét, a fiatakorúak büntetési rendszerének reformját, a leánykereskedésre vonatkozó szigorú büntetést és a lopás büntetési tételeinek módosítását. 1907 januárjától áprilisig egy szaktanácskozmány tárgyalt róla, melynek tagjai Günther Antal igazságügy-miniszter, valamint Meskó László és Tőry Gusztáv igazságügyi államtitkárok elnöklésével több ügyvéd, bíró, ügyész és jogi egyetemi tanár.⁷⁴ A Magyar Jogászegylet is megvitatta, a többség tetszéssel fogadta, csak a feltételes elítéléssel kapcsolatban merült fel vita. A szaktanácskozmány után Balogh átdolgozta a tervezetet (melynek első oldalát a mellékelt kép ábrázolja), amit 1907. június 5-én Günther az országgyűlés elé terjesztett. A politikusok miatt azonban újabb kérdéseket kellett felvenni a tervezetbe, ezért a kormány 1908. február 20-án visszavonta. Az átdolgozott javaslat 1908. április 29-én került a képviselőház elé. Ebben a tervezetben a pénzhamisításról szóló rendelkezést is módosítani kívánták. Az igazságügyi bizottság (és előadójuként Csizmadia Endre) javaslatára, kisebb viták után (május 27. - június 3.) a képviselőház végül elfogadta a plánomot, majd a főrendiház július 3-án ugyanígy tett. Ennyi idő után hatalmas érdem az az egyetértés, amivel a parlamenti képviselők

⁷¹ Finkey, 1905, 96–97. o.

⁷² Finkey Ferenc (1909): A magyar büntetőjog tankönyve (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1909) 84. o.

⁷³ Finkey, 1909, 84. o.

⁷⁴ Balogh, 1909, 250. o.

Törvényjavaslat

a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

ELSŐ FEJEZET.

A büntetés feltételes felfüggesztése.

I. czikk.

A büntetésekről és vétségekről szóló 1878: V. t.-cz. (Btk.) első része a következő 1—7. §-okkal egészítették ki.

1. §.

A bíróság az egy hónapot meg nem haladó tartamban kiszabott fogház-büntetés és a pénzbüntetés végrehajtását különös méltánylást érdemlő okból felfüggesztheti, ha ettől az elítélt magaviseletére egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes többi körülményeinek figyelembe vételével kedvező hatást vár. A felfüggesztés hatálya kiterjed a mellékbüntetéseként kiszabott pénz-büntetésre is; ellenben nem terjed ki az ítélet egyéb rendelkezéseire. A Btk. 55., 56. és 60. §-ában meghatározott mellékbüntetések hatálya a felfüggesztő ítélet jogerőre emelkedésének napjától kezdődik. A felfüggesztő ítéletben kiutasítást nem lehet kimondani.

2. §.

A büntetést felfüggeszteni nem lehet, ha:
1. a bíróság azt oly cselekmény vagy oly cselekménynek kísérlete miatt szabta ki, melyre a törvény fogház- vagy börtönbüntetést állapít meg;
2. az elítélt előzőleg büntett miatt jogerősen el volt ítélve vagy tíz éven belül fogház- vagy egy hónapot meghaladó elzárásbüntetés volt ellenében jogerősen megállapítva, kivéve ha az királyi kegyelem után elengedtetett
3. az elítélt a cselekményt aljas indokból követte el.

3. §.

A felfüggesztett büntetést nem lehet végrehajtani, ha az elítélt ellen az ítélet jogerőre emelkedésétől számított három évi próbaidő alatt bünvádi eljárás nem volt folyamatban.

elfogadták a törvényt. Az ülés, melyen a novella megszavazásra került, gróf Dessewffy Aurél elnökletével a következőképpen zajlott:

„Elnök: (...) Következik a büntetőtörvények és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló törvényjavaslat. Méltóztatnak kívánni a bizottsági jelentés felolvasását? (Nem!) Ha nem méltóztatnak kívánni a bizottsági jelentés felolvasását, akkor kérdem, kíván-e valaki általánosságban a törvényjavaslathoz szólni? (Nem!) Ha szólni senki nem kíván, az általános vitát bezárom. Következik a határozathozatal.

Kérdem, méltóztatnak-e a törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni? (Igen!) A törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául jelentem ki. Következik a részletes tárgyalás. Degenfeld Pál gróf jegyző: (olvassa a törvényjavaslat címét és szakaszait, melyek észrevétel nélkül elfogadtatnak.) Elnök: A törvényjavaslat eként részleteiben is elfogadtatván, felkérem azokat, kik azt végszerkezetben elfogadják, méltóztassanak felállni. (Megtörténik.) A törvényjavaslatot eszerint a képviselőház szövegezése szerint végszerkezetben elfogadottnak jelentem ki, miről a képviselőház értesíteni fog.”⁷⁵

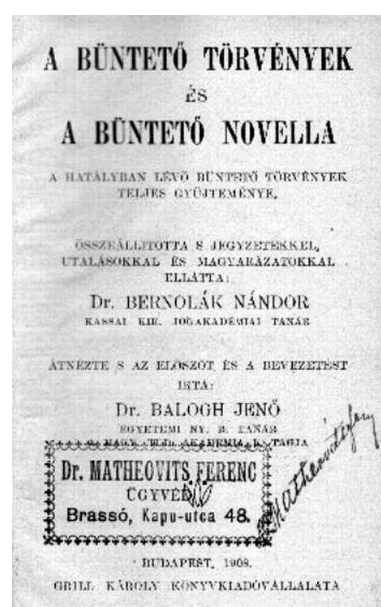
A törvényt 1908. július 30-án szentesítették „a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról” szóló 1908:36. tc. néven. A törvény szövegezésében a legnagyobb szerepe Töry Gusztáv államtitkárnak, Szász Béla miniszteri tanácsosnak és Bernolák Nándornak, az igazságügyi minisztérium törvényelőkészítő osztálya

⁷⁵ Főrendiházi napló, III. kötet (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1910) In.: http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a110616.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&id=FN-1906_3&pg=34&l=hun, Utolsó letöltés ideje: 2012. 11. 05., 46. o.

tagjának volt. Az indoklás legnagyobb részét Bernolák szerkesztette.⁷⁶ A büntetőnovella a II. fejezeten kívül 1908. október 1-én, a II. fejezet 1910. január 1-én lépett hatályba, az igazságügy-miniszter 1908. évi 20 001., 1909. évi 27 100., 27 200., 27 300. és 27 400. számú rendeletei alapján.⁷⁷ Az 1908-ban elfogadott jogszabályt tehát még nem szánták a Csemegi-kódex teljes revíziójának, hanem csak a legsürgősebb kérdéseket igyekeztek vele kijavítani. Ennek ellenére a törvény jelentősége a mai napig kiemelkedő.

IV.2. Az 1908:36. törvénycikk rendelkezéseinek részletes ismertetése

Angyal Pál Fiatalkorúak és büntetőnovella című könyvében így dicséri a novellát: „hazánk újabb törvényei közül nincs egy sem, mely a nemzeti erő megmentése és fokozása szempontjából jelentősebb volna, mint az 1908. évi XXXVI. t.-c. azaz a büntetendő novella (Bn.), illetőleg ennek második fejezete, mely a gyermek- és fiatalok büntetésekre vonatkozó szabályokat tartalmazza”.⁷⁸ A törvény megalkotása hatalmas érdem, melybe sikeresen ültették át az eddig ismertett reformelképzeléseket. Ezek az I. és II. fejezet rendelkezéseiben jelennek meg, melyeket a novella 1907. június 5-én országgyűlés elé terjesztett javaslatának indoklására támaszkodva fogok ismertetni, és röviden a jelentőségüket is bemutatnom.⁷⁹



⁷⁶ Balogh, 1909, 250. o.

⁷⁷ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1914) 63. o.

⁷⁸ Angyal, 1911, 28. o.

⁷⁹ A harmadik fejezet a mellékbüntetésekről és az elkobzásról szól. A negyedik fejezet a Csemegi-kódex egyes büntetendő cselekményekre vonatkozó rendelkezéseit igyekszik kijavítani, de a módosítás nem terjed ki minden hiányossággal kapcsolatos kérdésre, csak a legsürgősebb problémákat igyekszik megoldani. Eszerint rendelkezik a leánykereskedésről, a kerítés büntetéről és vétségéről (38-42. §), a lopás értékhatáráról (43. §), büntetendő büntetéséről, (44. §), és a tulajdon elleni kihágásról (45. §).

I. fejezet

Az első fejezet a feltételes elítéléssel foglalkozik, amit az alkalmi bűnözőknek megfelelő büntetésnek szántak, mint erkölcsi büntetés. Az a gondolat húzódott mögötte, hogy nem kell minden büntettet materiális szankcióval sújtani, az állam enélkül is elérheti célját. Elképzelésük szerint a büntetés a „megtévedt elkövetőt” visszatartja az újabb bűnelkövetéstől. A rendelkezés így szól:

1. §: „ A bíróság az egy hónapot meg nem haladó tartamban kiszabott fogházbüntetés és a pénzbüntetés végrehajtását különös méltánylást érdemlő okból felfüggeszti, ha ettől az elítelt magaviseletére egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes többi körülményeinek figyelembevételével kedvező hatást vár.”

Azonban nagyon szigorúan körülhatárolták a rendelkezés alkalmazási körét, minden olyan esetben kizárták a felfüggesztést, amely megkérdőjelezte az elkövető „alkalmiságát”, pl. aljas indok, korábbi jogerős ítélet, vagy olyan súlyos bűncselekmény esetén, ami börtön- vagy fegyházbüntetéssel járt volna egyébként. Az ítéletet három év próbaidőre függesztették fel.⁸⁰

II. fejezet

- A 12 éven aluli gyermek, ha bűncselekményt követett el, nem kerülhetett fogházba vagy toloncházba, a bíróságnak azonban módja volt arra, hogy a megfelelő hatóságok előtt megfelelő intézkedéseket tegyen a gyermek megmentése végett. (Bn. 15. §) A Csemegi-kódex a 12 évnél fiatalabb gyermek belátási képességének teljes hiányát vélelmezte, de a továbbiakban semmiféle intézkedést nem tett lehetővé a gyermek megmentése érdekében. A rendelkezés ezt a hiányosságot kívánta pótolni.⁸¹

- A 12-18 éves fiatakorúakkal szemben a bíróság és a közigazgatási hatóságok felhatalmazást kaptak arra, hogy megfelelő osztályozást és egyéniesítést vigyenek keresztül. Az 1907. június 5-én Günther Antal igazságügy-miniszter által a képviselőház elé terjesztett javaslat indoklása így magyarázza a rendelkezést: „A bíró feladata tehát az eljárás megszüntetésével nem érhet véget, hanem a büntettes fiatakorú megmentése érdekében meg

⁸⁰ Mezey Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet (Osiris kiadó, Budapest, 2007) 354. o.

⁸¹ Képviselőházi irományok, XIV. kötet, 566. szám (Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1907) In.: http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a110616.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&id=KI-1906_14&pg=421&l=hun,
Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05., 453 – 454. o.

kell tennie mindazt, ami a fiatalkorú egyéniségéhez és életviszonyaihoz képest ebben az irányban szükségesnek mutatkozik.”⁸² (16. §)

- A következő intézkedések büntetést pótló eszközökként alkalmazhatóak: szülői vagy iskolai fenyítés (első és legenyhébb büntetésként), bírói dorgálás, szigorúbb felügyelet mellett próbára szabadlábon hagyás, javító nevelés határozatlan időtartamban, mely a fiatalkorú munkájától és magatartásától függ, és csak a 21. életévéig terjedhet. Csak akkor helyezhető a fiatalkorú kellően berendezett fogházba vagy magánzárkába, amennyiben az előbb felsorolt eszközök nem mutatkoznak alkalmasnak. (17-18. §)

- A dorgálás erkölcsi jellegű büntetés, de nem új büntetési mód. A kisebb csínyek (pl. torkosságból elkövetett lopás) vagy az első ballépés szankcionálására szánták, enyhébb esetekre. A javaslat tárgyalásakor felmerült az is, hogy a dorgálást terjesszék ki a felnőttek eseteire is.⁸³ Alkalmazásának köre nem széles, mert a legtöbb bíró elé került fiatalkorú esetében állandó fegyület vagy javító nevelés szükséges. (19-20. §)

- A próbára bocsátás alap gondolata az, hogy a fiatalkorú nem feltétlenül olyan bűnös, hogy ellene mindenképpen megtorló büntetést kellene alkalmazni, de ha magára hagyják, azzal kiteszik a züllés veszélyének. Így a bíróság szabadlábon hagyhatja a fiatalkorút, de azzal a figyelmeztetéssel, hogy a próbaidő alatt viselkedjen tisztességesen, vagy járjon iskolába (ha iskolaköteles), vagy dolgozzon (ha munkaköteles). Emellett a fiatalkorút felügyelet alá helyezik, hogy a magaviseletéről biztos adatokat kapjanak. Ha a fiatalkorú e feltételeknek nem tesz eleget, akkor jöhet szóba a javítóintézet vagy a szabadságvesztés-büntetése. Balogh Jenő hozzáteszi, hogy fiatalkorúak tekintetében azért van szó próbára bocsátásról és nem feltételes elítélésről, mert ez utóbbi mellett nem lenne lehetséges a fiatalkorú szigorú felügyelete, irányítása és támogatása. (21-23. §)

- A javító nevelést nem büntetésnek és nem megtorlásnak szánták, hanem a fiatalkorú munkára nevelésének, átalakításának eszközeként. Ezt tekintették a novella legfontosabb és leghatékonyabb részének.⁸⁴ Ez a tétel lépett a rövidtartamú szabadságvesztés helyébe. A fiatalkorúak átalakításának fokozatait a rendelkezés a következő módon határozta meg: megfigyelés és az egyéni kezelés módjának meghatározása, a munkában való kiképzés és ezzel kapcsolatban az átalakítás befejezése, kísérleti kihelyezés és végül a végleges szabadonbocsátás. (24-25. §)

⁸² Képviselőházi irományok, 1906, 455. o.

⁸³ Képviselőházi irományok, 1906, 458. o.

⁸⁴ Képviselőházi irományok, 1906, 461–463. o.

- A fogház és az államfogház, mint büntetések megmaradtak, mivel elismerték, hogy vannak olyan esetek, amikor a fiatalok büntetéssel szemben is szabadságvesztés-büntetést kell alkalmazni. Ám már ezekre a büntetésekre sem megtorlásként, vagy az elrettentés céljával tekintettek, hanem alakító nevelést láttak benne, csak szigorúbb feltételekkel a fentebb felsorolt szankciókhoz képest. A fogház minimumát tudatosan szigorították legalább 15 napra. Az egy hónapon aluli fogházbüntetést rendszerint magánzárkában kellett végrehajtani. A bíróságnak az ítélet kiszabásánál figyelembe kellett venni a bűncselekmény súlyosságát, de alapul elsősorban azt nézték, hogy mennyi idő szükséges a fiatalok társadalmilag hasznossá alakításához. (26-27. §)⁸⁵

A kor szakértői nem értettek egyet azzal, hogy az államfogházat a novella a fiatalok tekintetében alkalmazni rendelte. Ez a büntetés nem volt összeegyeztethető a reformtörekvésekkel, egyrészt mert alkalmatlanul rövid volt átalakító nevelés megvalósításához, másrészt nem specializálták az államfogház-büntetését, így ugyanazokat a szabályokat kellett alkalmazni a fiatalokra, mint a felnőtt bűnelkövetőkre. Így munkakényszer sem állt fenn az elítéltekkel szemben, valamint enyhe szigor jellemezte a büntetést: saját ruhát lehetett viselni, azt ehetek, amit szerettek volna, valamint minden nap fogadhattak látogatókat. A gyakorlat a kritikát igazolta: az első világháború kitöréséig csak elvétve ítélték fiatalokat ilyen büntetésre.⁸⁶

- Az utólagos javító nevelés intézkedését angol mintára vették fel a novellába, melynek alap gondolata szerint a fogházbüntetéssel észhez térített fiatalok évekig tartó, határozatlan tartamú javító neveléssel kell visszatéríteni a helyes útra. (28. §) A magyar jogban sajátos intézménynek tekinthető, amelyről a bíróság vagy a fogházbüntetést megállapító ítéletében, vagy a fogházbüntetés letelte után a felügyelő hatóság javaslatára végzésben rendelkezett. A rendelkezés bevezetését azzal is indokolták, hogy a fogházbüntetés határozott tartama miatt nem mindig elegendő a fiatalok átalakításához, ezért további nevelés céljából legyen mód javítóintézetbe szállítására.⁸⁷

- A kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadlábra bocsátás felügyelettel történő megvalósításának lényege a lassú hozzászoktatás a szabad élethez, és ebben az utolsó

⁸⁵ Balogh, 1909, 259–260. o.

⁸⁶ Lőrincz, 2012, 32–33. o.

⁸⁷ Lőrincz, 2012, 32. o.

szakaszban állandó és szigorú felügyelet megvalósítása, valamint a fiatalok munkához jutásának biztosítása. (29-30. §)⁸⁸

IV.3. *A javítóintézetek reformja*

A novella érdekessége, hogy az átalakítás egy teljesen komplex folyamatot foglalt magába. Nem csupán az anyagi jog, hanem a büntetés-végrehajtási jog, valamint a büntetőjog területén kívül is (patronázs mozgalom) jelentős változtatások történtek. A végrehajtási jog reformjának keretein belül a javítóintézetek és a fiatalok fogházának rendszere is módosításra került.

A novella 24-25. §-aiban meghatározott javító nevelést egy huzamosabb ideig tartó intézkedésnek szánták, melynek célja az erkölcsileg romlott vagy elzüllött fiatalok kényszerneveléssel történő átalakítása. Elrendelésének eseteit a novella 16., 17., 18. és 33. §-ai határozták meg. Határozatlan ideig, de minimum egy évig tartott.

A javító nevelés rendszerét és részletszabályait az 1909. évi 27 200. számú igazságügy-miniszteri rendelet határozta meg, mely 48. §-ában „Általános nevelési elvek” cím alatt a javító nevelés célját a következőképp határozta meg: „a növendékeket az intézeti rend, vallás-erkölcsi, iskolai és munkaoktatás és az egyéni nevelés minden célszerű eszközének felhasználásával hazafias, becsületes, rendszerető és munkás polgárokká nevelje”.⁸⁹

A kitűzött cél megvalósításának eszközei a következők voltak: első körben az intézetbe került fiatalokkal az igazgató négy szemkört elbeszélgetett, ahol felmérte a növendék tulajdonságait és magatartását, valamint tájékoztatta őt az intézeti élet legfontosabb tudnivalóiról. Ezután kísérleti családba helyezték, ahol legalább hat hónapot kellett eltöltenie megfigyelés céljából.⁹⁰ Aki testi- vagy szellemi fogyatékos volt, gyógypedagógiában részesítették, akinek pedig rendkívül rossz volt a magaviselete, azt elkülönítették a többi növendéktől. A többiek hat hónap elteltével be lettek osztva a rendes családok közé, ami elsősorban a foglalkozás alapján történt, de tekintettel voltak a fiatalok életkorára és előéletére is. A családok élén továbbra is a családfők álltak, tevékenységüket munkavezetők

⁸⁸ Balogh, 1909, 252–263. o.

⁸⁹ Lőrincz, 2012, 19. o.

⁹⁰ Változás az eddigi rendszerhez képest, hogy a családok kisebb létszámmal működtek, egy csoport maximum 20 főt tehetett ki.

segítették. Az intézet napirendje szigorú maradt (nyolc óra alvás, négy óra evésre, játéokra és pihenésre, négy óra oktatás és nyolc óra munka). Az iskolai oktatás menetrendje azonos volt a rendes elemi iskolákéval, amelyet kiegészítettek beilleszkedést segítő intézkedésekkel (pl. közigazgatási és a közlekedést segítő földrajzi ismeretek). A tanév végén a növendékek kötelesek voltak vizsgát tenni. Az intézeten belül többféle foglalkoztatási formát alakítottak ki, hogy mindenki a képességeinek megfelelően dolgozhasson.⁹¹ További új jutalmazási formák kerültek bevezetésre: „intézeti ügyekben kiküldetés az intézeten kívül” és „kiránduláson részvétel”, valamint az intézeten kívüli szabadság lehetősége. A testi büntetéseket megtiltották, a teljes elkülönítésre minimum 6 óráig, maximum 15 napig volt lehetőség.

A növendék magaviselete alapján fontolóra vették kísérleti kihelyezésének lehetőségét, azonban az új szabályozás további feltételeket támaszott ezügyben. A kihelyezéshez szükséges volt, hogy biztosítva legyen a megjavult fiatalok számára a lakhatás, valamint munkalehetőség, szükség esetén még anyagi segítyt is nyújtani kellett számára szakmai továbbképzés céljából. Az intézet igazgatósága, valamint a felügyelő hatóság kirendelt pártfogója figyelemmel kísérte a növendék intézet utáni életét, és amennyiben a kihelyezésétől számított két évig kifogástalan magatartást tanúsított, úgy azt sikeresnek könyvelték el. Ellenkező esetben visszaszállították az intézetbe. A 21. életév betöltése után az elbocsátás véglegessé vált, ám még ekkor is gondoskodni kellett az elhelyezésről.⁹²

IV.4. A fogházbüntetés rendszere

A novella 27. §-a rendelkezett a fiatalok fogházának felállításáról, amit mintegy utolsó lehetőségnek szántak a fiatalokkal szemben alkalmazandó intézkedések körében, külön kiemelve, hogy a 15. életévét be nem töltött bűnelkövetővel szemben csak a legsúlyosabb esetekben kerülhet rá sor. A rendszer legnagyobb újítása abban állt, hogy teljes mértékben lehetővé tette a fiatalok számára a szabadságvesztés-büntetés elkülönített letöltését. A novella a Borstal-rendszert követte abban a tekintetben, hogy a már idősebb, 18-21. életév közötti fiatalokat is a fiatalok fogházába kívánta rendelni. A rendelkezés végrehajtási rendelete, az 1909. évi 27 300. számú igazságügy-miniszteri rendelet meghatározta a

⁹¹ Kivételes esetben, igazságügyminiszteri engedéllyel intézeten kívüli munkavégzésre is sor kerülhetett.

⁹² Finkey, 1933, 232–234. o.

fogházbüntetés végrehatásának módját, mely alapján négy végrehajtási szakaszt lehetett elkülöníteni. Az első szakasz a befogadástól számított néhány napig tartott, melyet a beutalt teljes elkülönítésben töltött, hogy megismerhessék. A második szakaszban enyhítették az elzárást, így iskolába, sétára, templomba és közös étkezésre járhatott. A harmadik szakaszban az elkülönítés megszűnt, és csoportos munkáltatásban kellett részt vennie. Végül a fiatalkorú a szabadulása előtti 2-3 hetet ismét magánelzárásban töltötte el.⁹³ A beutaltakat csoportosították előéletük és elkövetett bűncselekményeik alapján. Eszerint megkülönböztették az „A” csoportot (egyéni elbánás alá eső fiatalkorúak csoportja), a „B” csoportot (büntetlen előéletű fiatalkorúak csoportja), a „C” csoportot (visszaesők csoportja) és a „D” csoportot (szokásos büntetettek csoportja). A büntetési rendszer, hasonlóan a korábban bemutatott Reformatory- és Borstal-rendszerekhez, progresszív módon működött: a fiatalkorúakat osztályozták magaviseletük szerint, ez alapján három különböző osztályba nyerhettek besorolást. Elsőként mindenki a legalsó, III. osztályba került, ahonnan a „B” és „C” csoportok beutaltjai juthattak előre a II. és az I. osztályba. Az „A” csoportot külön kezelték, mivel ide tartoztak a különböző elmebeteg, javíthatatlan illetve alkoholisták büntetettek. Rájuk speciális szabályok vonatkoztak, pl. nem tartoztak az intézet jutalmakra vonatkozó rendszere alá sem.

Az intézeti neveltek vallás erkölcsi oktatásban, valamint iskolai oktatásban vettek részt, munkakötelesek voltak, ahol lehetőség szerint törekedni kellett arra is, hogy valamilyen mesterséget elsajátítsanak. A következő fegyelmi büntetéseket alkalmazták velük szemben: dorgálás, alsóbb osztályba helyezés, alsóbb végrehajtási szakaszba helyezés, kurtavas, sötétzárka. A testi fenyegetés nem tartozott a büntetések közé, de kivételesen, minimális mértékben alkalmazásra kerülhetett.

A nők fogházbüntetésüket elkülönítve töltötték le, azzal a különbséggel, hogy képességeiknek megfelelő szakmát igyekeztek biztosítani számukra. Rendszerük egyébként mindenben megegyezett a férfiakéval.

A fokozatos rendszer utolsó momentuma a feltételes szabadság volt, mely során különböző állami- és társadalmi szervezeteknek, szervezeteknek kellett támogatnia a fiatalkorút. A fogházbüntetés kétharmad részének kitöltése után adódott lehetőség kérelmezni a feltételes szabadulást, melyet szintén a beutalt magatartása, előremenetele, jutalmai alapján mérlegeltek, valamint, hogy mennyire biztosított az illető lakhatása és munkáltatása. Ez

⁹³ Finkey, 1933, 235. o.

utóbbi kötelesek is voltak elősegíteni, mely érdekében a fogház vezetője nyilvántartást vezetett különböző munkáltatókról, továbbá az elhelyezés érdekében patronázs és más jótékony egyesületekhez, a felügyelő hatósághoz, illetve munkaközvetítőhöz fordulhatott.⁹⁴

IV.5. *A patronázs mozgalom*

Dolgozatomban már volt szó arról, hogy a reformtörekvések megvalósítása nem csupán a büntetőjog keretei között történt, hanem ezen felül is célként állították fel az erkölcsi romlásnak indult fiatakorúak támogatását. Ez okból indult meg a patronázs-mozgalom, melynek egyik legfőbb eseménye az 1909-ben Budapesten megtartott II. Patronage kongresszuson Balogh és Angyal kezdeményezésére megalakított Patronage Egyesületek Országos Szövetsége volt. Feladatát az Angyal Pál által megszövegezett Patronage Egyesületi Alapszabályának 2. §-a a következőképpen határozta meg⁹⁵: „Az egyesület célja, hogy megelőzze a bűncselekmények elkövetését: a züllésnek indult és az erkölcsi romlás veszélyének kitett gyermekek és fiatakorúak védelmével, a föltételes elítélt és a próbára bocsátott fiatakorúak fölött felügyelet gyakorlásával; a letartóztatottak valláserkölcsei világának megnevesítésével; a letartóztatási intézetekből szabaduló büntettek a becsületes társadalomban való elhelyezésével és felügyeletével.”⁹⁶ Ennek megvalósítása érdekében az egyesületek keretében tevékenykedő pártfogó felügyelő véleményt nyilvánított, valamint közreműködött a fiatakorúak kísérleti kihelyezésében és a feltételes szabadságára vonatkozóan, vagy javaslatot tett annak megszüntetését illetően, esetleg utólagos javító nevelés elrendelése iránt. A pártfogó felügyelő esetenként erkölcsileg és anyagilag is támogatta a szabadulás előtt álló, vagy szabadult fiatakorút. Feladatuk volt felderíteni a családi körülményeket és azokat a tényeket, amik a bűncselekmény elkövetéséhez vezettek, valamint igyekezniük kellett egy bizalmi kapcsolatot kialakítani a fiatakorúval. Környezettanulmányt állítottak össze, amely segítette a bírót abban, hogy megismerje a

⁹⁴ Lőrincz, 2012, 26–32. o.

⁹⁵ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1920) 236–237. o.

⁹⁶ Kun Béla – Marschalkó János – Rottenbiller Fülöp: A fiatakorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon (Wodianer F. és fiai könyvnyomda műintézete, Budapest, 1911) 78. o.

fiatalkorú személyes és családi viszonyait, ezáltal betekintést nyerve az ügy egyéni és társadalmi hátterébe.⁹⁷

A fent említett kongresszus másik nagy érdeme, hogy állást foglalt egy fiatalkorúakat támogató munkaközvetítő létrehozása mellett is, így alakulhatott meg a Patronage Munkaközvetítő, mely 1911-ben kezdte meg működését. A szervezet jegyzéket állított össze azokról a kereskedőkről, iparosokról és földművesekről, akik hajlandók voltak magukhoz venni a büntetett személyeket, és ezáltal segítették a büntetés-végrehajtási intézetekből szabadult fiatalkorúak és felnőttek munkáltatását.⁹⁸ A közvetítést díjmentesen végezték.⁹⁹ Mindehhez hozzáfűzném egy alapítványi aktivista visszaemlékezését, miszerint „ha minden virág, levél és gyümölcs a 'gyökér érdeme', akkor alig van hazánkban patronázs-mű, amely valahogy nem Balogh Jenő érdeme volna.”¹⁰⁰

Mint minden módosítást, a büntetőnovellát is érték bírálatok a korában. Egyik legnagyobb kritikája az volt, hogy a novellát „könnyű” volt megalkotni, de nem lehet végrehajtani, mert a magyar társadalom nem hajlik a patronázs tevékenységre, és nem lesznek megfelelő intézetek a törvény végrehajtására. Balogh Jenő ezt cáfolandó az alábbi érveket vázolta fel 1909-ben, a törvény elfogadása után egy évvel: a végrehajtáshoz szükséges rendeletek már a hatálybalépéskor elkészültek meghatározott területek szabályozására. A társadalom, illetve a megfelelő hatóságok érdeklődnek a patronázs tevékenység iránt (pl. belügyi kormány, vallási és közoktatási minisztérium, közjótékonyági és gyermekvédelmi bizottságok, illetve egyéb érdeklődő csoportok). Vidéki városok tömegében mutatnak érdeklődést a patronázs tevékenység felé, a falvakban és a kisvárosokban pedig nincsenek is meg azok a körülmények, amik a patronázs munka végzését egyáltalán szükségessé tennék. 1910. január 1-re a javítóintézetek kb. 3500 fiatalkorút lesznek képesek befogadni. A 800 főre berendezett Budapest-kőbányai gyűjtőfogház fokozatosan átengedi az igazságügyi kormány a fiatalkorúak részére, 1910-től pedig épül a második országos fogház Gyulafehérváron. Balogh Jenő arra is felhívta a figyelmet, hogy ha a javító nevelő munkálatok nem is lennének teljes

⁹⁷ Vámbéry Rusztem: A gyermekbíróságok Magyarországon („Szent Erzsébet” Könyvnyomda Rt., Kassa, 1911) 8–9. o.

⁹⁸ Kun – Marschalkó – Rottenbiller, 1911, 126. o.

⁹⁹ Lőrincz, 2012, 33–37. o.

¹⁰⁰ Estók, 2009, 125. o.

egészeben sikeresek, még akkor is jobb évente pár száz gyermeket megmenteni, mintha egyáltalán nem történne semmi.¹⁰¹

¹⁰¹ Balogh, 1909, 273–276. o.

V. Összegzés

Büntető jogtörténetünk egyik legszebb időszakának tekinthető a XX. század eleje, amikor a büntetőnovellát megalkották. A fiatalkorú bűnözők problémája a mai napig létezik, ezért a dolgozat jó példája annak, hogyan kell egy szabályozandó kérdést megoldani. Ezalatt nem csupán a törvényalkotási részt, hanem azt a jóval szélesebb körű folyamatot is értem, amit a jogtudósok a novella megalkotása előtt véghezvittek. Miután a kor gondolkodói alaposan kielemezték, hogy milyen problémák merültek fel a Csemegi-kódexszel kapcsolatban, megvizsgálták, milyen lehetőségek merültek fel ezek megoldására. Mindamellett, hogy bizonyos tényállásokat reformálni kellett, valamint újakat is fel kellett venni, a legsürgetőbb probléma a fiatalkorúak büntetési rendszerében állt. Míg a 12 éven aluli gyermekek esetében a törvénykönyv egyáltalán nem tartalmazott bármiféle intézkedést, addig a 12-16 év közötti fiatalok bűncselekményére alkalmazható megoldások gyakran vezettek a gyermek számára igen káros rövidtartamú szabadságvesztéshez. 16 év felett a kódex már egyáltalán nem tett különbséget a felnőtt bűnelkövetőkhöz képest. A szabadságvesztés-büntetések rendszere is hagyott maga után kívánnivalót, mivel a gyakorlatban sok esetben semmiféle különbség nem volt a különböző fokozatok végrehajtása között. Hosszas viták után, a problémák orvoslására egy átfogó revízió helyett egy novella megalkotása mellett döntöttek, ezáltal hatékony megoldást találva a fiatalkorúak büntetési rendszerének reformálására. A módosítás szükségességét még jelentősebbé tette, hogy ebben az időszakban hódítottak teret hazánkban a legújabb kriminológiai irányzatok, magukkal hozva a javító nevelés gondolatát. A kriminál-antropológiai, a kriminál-szociológiai, valamint a közvetítő irányzat hatására a büntetőjogi szemlélet átalakult, az addigi uralkodó klasszikus szemlélethez képest a fiatalkorú bűnelkövetőre már nem feltétlenül köztörvényes bűnözőként tekintettek, hanem olyan megmentésre szoruló egyént is láttak benne, akit erkölcsileg át kell nevelni, valamint a társadalom számára hasznossá kell tenni. Megindult a bűnügyi statisztikai adatszolgáltatás, ami bebizonyította a szegénység és bűnözés közötti összefüggést, valamint fényt derített arra, hogy a munkanélküliségre adott társadalmi reakció a megélhetési bűnözés. Ebben a társadalmi jelenségben nagymértékben érintett az ilyen környezetben nevelkedő fiatalkorúak rétege. A reformtörekvések eredménye a Balogh Jenő által megszövegezett anyagi jogi módosítás, az 1908:36. tc., mely legfontosabb újítása a feltételes elítélés, valamint a fiatalkorúak büntetési rendszerére vonatkozó II. fejezet. A Csemegi-kódexhez képest a 12

éven aluli gyermekek esetében a bíróságnak már lehetősége volt a megfelelő gyermekvédelmi hatóságoknál intézkedést kezdeményezni. A 12-18 év közötti fiatalkorúak büntetési rendszere a javító nevelés gondolatának szellemében az alábbi lehetőségeket tartalmazta: szülői vagy iskolai fenyítés (első és legenyhébb büntetésként), bírói dorgálás, szigorúbb felügyelet mellett próbára szabadlábon hagyás, javító nevelés határozatlan időtartamban, fogház és az államfogház, utólagos javító-nevelés, kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadlábra bocsátás felügyelettel. A módosítás nem csupán az anyagi jog területére terjedt ki, hiszen a fiatalkorúak végrehajtási joga is átalakításra került. Az addigi javítóintézeti rendszer a külföldi Reformatory- és Borstal-rendszerek alapján került reformálásra. Ezek lényege a fokozatosság, mely szerint a fiatalkorú magaviselete és szorgalma alapján juthat közelebb szabadulása felé, mely idő alatt hozzászokik a munkához és önfegyelmet tanul. A fogházbüntetés átalakítása szintén a fiatalkorú erkölcsi átalakítását szolgálta, a javítóintézetekhez hasonlóan progresszív módon működött. Példaértékű az a törekvés, hogy a jogalkotók nem csupán „jogászként” gondolkodtak, hanem igyekeztek a büntetőjogi kereteken kívül is a fiatalkorúak bűnözését csökkenteni. Ennek eredménye az 1909-ben Budapesten megtartott II. Patronage kongresszuson megalakított Patronage Egyesületek Országos Szövetsége, mely feladatául tűzte ki pártfogó felügyelő segítségével az erkölcsi romlásnak kitett, züllésnek indult, bűncselekményt elkövetett, vagy javítóintézetből illetve fogházból szabadult fiatalkorúak figyelemmel kísérését. A kongresszus másik nagy érdemének a Patronage Munkaközvetítő számít, mely a büntetés-végrehajtási intézetből szabadult fiatalkorúak munkavállalását támogatta.

Az 1908:36. tc. nagyszerűsége nem csupán a mai napig helytálló reformgondolatokban rejlik, hanem abban is, hogy Balogh a törvény megalkotásakor a jogi szempontok mellett a különböző társadalmi érveket is figyelembe vette. Attól függetlenül, hogy a novella a későbbiekben milyen hatást volt képes kifejteni, érdemes megfontolni a jogalkotás mikéntjét. Ez azt jelenti, hogy ritkaság számba megy az olyan kodifikálás, ami a jogi kereteken igyekszik túlmutatni (vagy éppen fordítva, a társadalmi szempontok mellett a jogi érveket is megfelelően figyelembe veszi). Ez a törvény pedig a büntetőjogot nem a megtorlás, hanem a prevenció eszközének tekinti, egy olyan eszköznek, ami alkalmas lehet egy adott társadalmi probléma megoldására. Minden büntetőjogi jogalkotás során érdemes lenne megfontolni a novella azon módszerét, hogy a fiatalkorúak bűnözését a büntetőjogi kategórián kívül társadalmi problémának is tekinti, amit úgy igyekszik feloldani, hogy a probléma mögé néz, és a bűncselekményt előidéző okokat is igyekszik orvosolni.

VI. Felhasznált irodalom

- Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1920)
- Angyal Pál: Fiatalkorúak és büntetőnovella (Wessely és Horváth Könyvnyomdája, Budapest, 1911)
- Balogh Jenő: A büntetőtörvényeink módosításához (Husadik század, 1900) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988)
- Balogh Jenő: Börtönügyi viszonyaink reformjához (Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda Rt., Budapest, 1888) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988)
- Balogh Jenő: Fiatalkorúak és büntetőjog (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1909)
- Balogh Jenő: Gyermekvédelem és büntetőjog (Budapesti szemle, 1907) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988)
- Balogh Jenő: Lombroso és a bűnügyi embertan jelen állása (Budapesti Szemle 1906, 34. évfolyam 127. kötet 357. szám)
- Balogh Jenő – Bernolák Nándor: A büntetőtörvények és a büntetőnovella (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908)
- Estók József: A Magyar börtönügy arcképcsarnoka (Börtönügyi szemle, 3. szám, 2009)
- Finkey Ferenc: Büntetéstan problémák (Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1933)
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve (Poltzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1905)
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1909)
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1914)
- Földes Béla: A bűnügy statisztikája (Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés, 1889)
- Földes Béla: A társadalmi gazdaságtan II. (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1907)

Főrendiházi napló, III. kötet (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1910) In.: http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a110616.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&id=FN-1906_3&pg=34&l=hun, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós: Kriminológia – Szakkriminológia (Complex Kiadó, Budapest, 2006)

Képviselőházi irományok, XIV. kötet, 566. szám (Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1907) In.: http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a110616.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&id=KI-1906_14&pg=421&l=hun, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05

Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Balogh Jenő emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1988)

Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Vámbéry Ruzstem emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1986)

Kun Béla – Marschalkó János – Rottenbiller Fülöp: A fiatakorúak támogatására hivatott jótékonycélú intézmények Magyarországon (Wodianer F. és fiai könyvnyomda műintézete, Budapest, 1911)

Lőrincz József: Fiatakorúak rács mögött (kézirat, 2012)

Mezey Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet (Osiris kiadó, Budapest, 2007)

Haeffler István (szerk.): Országgyűlési Almanach az 1939-1944. évi gyűlésről (M.T.I. Rt. Nyomdája, Budapest, 1940)

Vámbéry Ruzstem: Büntetőpolitikai követelések (Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1900)

Vámbéry Ruzstem: A gyermekbíróóságok Magyarországon („Szent Erzsébet” Könyvnyomda Rt., Kassa, 1911)

Vámbéry Ruzstem: Visszaesés a büntetőjogban (Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1907) In.: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Vámbéry Ruzstem emlékkötet (MTA M. Kriminológiai Társaság, Budapest, 1986)

VII. Képek jegyzéke

3. o.: http://epa.oszk.hu/00000/00030/03085/pdf/VU_EPA00030_1913_02.pdf, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

13. o.: <http://www.joycetice.com/booksc/1897rtoc.htm>, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

14. o.: <http://www.isleofportlandpictures.org.uk/Grove/>, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

24. o.: <http://aszod-afi.hu/intezettortenet.html>, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

27. o.: <http://aszod-afi.hu/intezettortenet.html>, Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

32. o.: Képviselőházi irományok, XIV. kötet, 566. szám (Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1907) In.: http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a110616.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&id=KI-1906_14&pg=421&l=hun Utolsó letöltés ideje: 2012.11.05.

33. o.: Balogh Jenő – Bernolák Nándor: A büntető törvények és a büntetőnovella (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908)